

HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi
International Journal of Hadith Researches
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

Temmuz / July / يوليو / 2021, 6: 4-43

Tirmizî'nin Bid'atçı Râvilerden Rivayetleri

Al-Tirmidhî's Quotes from Bid'ah Performer Râwīs

رواية الترمذي عن الموصوفين بالبدعة

Serdar Murat Gürses

Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Tokat/Türkiye

Dr. Gaziosmanpasa University Faculty of Theology, Tokat/Turkey

smuratgurses@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-4526-3691

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received Date: 12.12.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 07.01.2021

Yayın Tarihi / Published Date: 31.07.2021

Yayın Sezonu / Publication Date Season: Temmuz / July

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5183037>

Atıf / Citation / اقتباس : Gürses, Serdar Murat. "Tirmizî'nin Bid'atçı Râvilerden Rivayetleri / Al-Tirmidhî's Quotes from Bid'ah Performer Râwīs". *HADITH* 6 (Temmuz/July 2021): 4-43. doi.org/10.5281/zenodo.5183037.

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism has been detected.

انتحال: تم فحص البحث بواسطة برنامج لأجل السرقة العلمية فلم يتم إيجاد أي سرقة علمية.

web: <http://dergipark.gov.tr/hadith> | mailto: hadith.researches@gmail.com

Tirmizî'nin Bid'atçı Râvilerden Rivayetleri

Dr. Serdar Murat GÜRSES

Anahtar Kelimeler:

ÖZ

Hadis

Ehl-i Sünnet

Şia

Bid'atçı

Tirmizî

Hadis râvilerinin rivayete ehil olup olmadığı, râvinin adâlet ve zabt vasfını taşıyıp taşımadığına göre belirlenir. Râvinin adil sayılabilmesi için gerekli şartlardan biri de bid'at ehli olmamasıdır. Bu sebeple hadis râvilerinin bid'at ehli olup olmadığı araştırılmış, bidatçı râvilerin rivayetleri belli bir usul çerçevesinde kabul edilmiş veya reddedilmiştir. Ehl-i Sünnet âlimleri Kütüb-i Sitte'yi muteber hadis kitapları olarak kabul etmektedirler. Tirmizî'nin Sünen'i de bu altı kitaptan biri olması hasebiyle Ehl-i Sünnet alimleri tarafından hüsn-i kabul görmüştür. Buna rağmen mezkûr kitapların musanniflerine zaman zaman eleştiri yöneltildiği de vakidir. Bid'atçı râvilerden hadis alma, bu tenkid noktalarından biridir. Başta Buhârî olmak üzere birçok müellife bid'atçı râviden hadis aldığı gerekçesiyle eleştiri yapılmıştır. Bu araştırmada Tirmizî'nin Sünen isimli eserinde bid'atçı oldukları iddia edilen râvilerin tespitine çalışılacaktır. Bid'atçı râvilerden aldığı hadislerden hareketle Tirmizî'nin bu konudaki usulünü tespit etmek ise araştırmanın bir diğer hedefidir. Tirmizî'nin bid'atçı râvileri tespit edilirken Mübarekpûrî'nin Tuhfetü'l-ahvazî isimli şerhinden istifade edilmiştir. Râvilerin gerçekten bid'atçı olup olmadıklarını tespit etmek araştırmanın hedefleri arasında değildir. Bu sebeple râvilerle ilgili bilgiler sınırlı tutulmuş, bidatçı olduğuna dair nakiller yapılmakla yetinilmiştir.

Al-Tirmidhî's Quotes from Bid'ah Performer Râwîs

Keywords:

Hadîth

Ahl al-Sunna

Shia

Heretic

al-Tirmidhî

ABSTRACT

Whether a râwî is qualified to be quoted or not is determined by the fact that if the râwî carries the qualities of fairness and accuracy or not. One of the conditions needed for a râwî to be considered fair is not to be bid'ah performer. That's why whether a râwî is a bid'ah performer or not was investigated and quotes from bid'ah performer râwîs were accepted or refused in accord with a certain method. Alim (Scholars) adherent to the Sunna accept the Six Books as respected hadîth books. Since al-Tirmidhî's al-Sunan is one of these books, it is respected by the community. Nevertheless the authors of the aforementioned books are occasionally criticized. One of these criticisms is about citing hadîth s from bid'ah performer râwîs. Not only Bukhârî but also most other authors have been criticized for quoting hadîth s from bid'ah performer râwîs. In this study we will try to determine the râwîs who are claimed to be bid'ah performer in the work of al-Tirmidhî known as al Sunan. Based on the hadîth s he quoted from bid'ah performer râwîs, another aim of this study is to determine al-Tirmidhî's method regarding this issue. Mubârapûrî's book commentary titled Tuhfetü'l-ahvazî was referred to while determining al-Tirmidhî's bid'ah performer râwîs. Determining whether the râwîs are really bid'ah performer or not is not among the aims of this study. Therefore information about the râwîs are limited and narrations about their being bid'ah performers are only mentioned.

EXTENDED ABSTRACT

Al-Tirmidhī's Quotes from Bid'ah Performer Rāwīs

Whether a rāwī is qualified to be quoted or not is determined by the fact that if the rāwī carries the qualities of fairness and accuracy or not. One of the conditions needed for a rāwī to be considered fair is not to be bid'ah performer. That's why whether a rāwī is a bid'ah performer or not was investigated and quotes from bid'ah performer rāwīs were accepted or refused in accord with a certain method. Alim (Scholars) adherent to the Sunna accept the Six Books as respected ḥadīth books. Since al-Tirmidhī's al-Sunan is one of these books, it is respected by the community. Nevertheless the authors of the aforementioned books are occasionally criticized. One of these criticisms is about citing ḥadīth s from bid'ah performer rāwīs. Not only Bukhārī but also most other authors have been criticized for quoting ḥadīth s from bid'ah performer rāwīs. In this study we will try to determine the rāwīs who are claimed to be bid'ah performer in the work of al-Tirmidhī known as al-Sunan. Based on the ḥadīth s he quoted from bid'ah performer rāwīs, another aim of this study is to determine al-Tirmidhī's method regarding this issue. Mubārakpūrī's book commentary titled Tuhfetü'l-ahvazî was referred to while determining al-Tirmidhī's bid'ah performer rāwīs. Determining whether the rāwīs are really bid'ah performer or not is not among the aims of this study. Therefore information about the rāwīs are limited and narrations about their being bid'ah performers are only mentioned.

In Ḥadīth Science, the authenticity of ḥadīth is determined by the criticism of sanad and text. One of the conditions of a ḥadīth 's authenticity is the narrator's reliability. So it is essential to investigate narrators in terms of integrity and accuracy to present whether a narrator in isnad is qualified for ḥadīth quotation or not. One of the topics examined while investigating integrity is whether a narrator is a bid'ah performer or not. According to relaters a narrator being a bid'ah performer is something that damages his integrity and it requires him being impugned. For this reason, relaters were interested in if a narrator had been a bid'ah performer or not and they criticized those who took ḥadīth s from bid'ah performers.

As a result, ḥadīth books starting with Sahih al-Bukhārī's were examined in this respect and relaters who quoted ḥadīth s from bid'ah performers were criticized. The quotation time of ḥadīth s coincides with a time when different schools emerged in terms of belief and fiqh. Being an individual in their societies, narrators were affected by these movements. Some of them followed in the footsteps of Ahl al-Sunna and some of them adopted the ways of Khāridjites or Shī'a. Like all the other authors, Tirmidhī also evaluated narrators' integrity and accuracy while he was preparing his book. Tirmidhī's method of quotation is discussed in another study. Without a doubt Tirmidhī cited these

bid'ah performer narrators' quotations within the frame of a methodology into his book. Many of the relaters accepted the quotations of narrators who didn't propagandize their school of law and declined the quotations of narrators who propagandized their school of law. Such being the case a narrator propagandizing his beliefs was criticized rather than his being a member of a school of law different from Ahl al-Sunna.

Tirmidhî reported 350 ḥadīth s in total from 65 bid'ah performer narrators according to our evaluations. Only Tirmidhî, one of the authors of the Six Books, reported from seven of these 65 narrators. These narrators were accused of being from different school of laws, thirty five of whom being Shī'a, twelve of whom being Murdjī'a, fifteen of whom being Mu'tazila and two of whom being Khāridjites. According to Ahmet Muhammed Şakir's edition there are 3956 ḥadīth s in Sunan in total. There are almost three thousand narrators in Tirmidhî's book titled Sunnan. In the light of these numbers it can be said that almost ten percent of Tirmidhî's ḥadīth s are from bid'ah performers and two percent of his narrators are bid'ah performers.

Thirty of the sixty five narrators accused of being bid'ah performers were acknowledged as trustworthy and eighteen of them were acknowledged as untrustworthy. Master Ḥadīth critics disagreed about fifteen of the narrators. Opinions of critics and commentators can differ since the evaluations of narrators' being bid'ah performers are subjective.

From our findings none of the quotations of Tirmidhî from bid'ah performer narrators are related to the school of law of the bid'ah performer narrator. Quotations from Shī'a narrators about Hz. Ali's excellence bring to mind the possibility of school of law's propaganda. In our study other sanads of this ḥadīth s are determined. However that Shī'a narrators being intensely present in sanad of ḥadīth s related to Hz. Ali's excellence is observed. Of course it is not enough to find a sanad not from a Shī'a narrator to extinguish the doubt on the ḥadīth . That's why we decided that it will be more beneficial to do a separate research on this subject. Nevertheless we should be careful about the ḥadīth s only reported by Tirmidhî, one of the authors of the Six Books, about Hz. Ali's excellence. As a result Tirmidhî reported the ḥadīth s not related to bid'ah performer narrator's beliefs. According to Tirmidhî to propagandize a school of law is not enough to abandon the ḥadīth s of a narrator.

Tirmidhî also reported ḥadīth s from narrators who were both a bid'ah performer and were propagandizing their school of law. The same situation is valid for narrators who fabricated ḥadīth s for their own school of law. The reason why Tirmidhî reported ḥadīth s from these kinds of narrators is trustworthy narrators continuing quotations from these criticized narrators. To him, a trustworthy narrator continuing quotations from them is enough to prove a narrator was reliable. The narrator being reliable does not imply bid'ah performer rāwī is trustworthy; it only means quotations are trustworthy. Tirmidhî cited agreeable ḥadīth s along with authenticated ḥadīth s to his book. He also drew attention to the weak ḥadīth s.

ملخص موسع

رواية الترمذي عن الموصوفين بالبدعة

ينظر في الرواية إلى عدالتهم وضبطهم ، وبناءً على ذلك يصحح حديثهم أو يرد. وشرط عدالة الراوي أن لا يكون متصفاً بالبدعة ، ولذلك نبحت في الراوي من هذه الجهة . و الحكم على هؤلاء الرواة الموصوفين بهذا الوصف بقبول روايتهم أو ردها ، يكون وفق أصول الرواية المعروفة عند المحدثين .

والكتب الستة هي من الكتب المعتمدة عند أهل السنة ، ومنها سنن الترمذي ، وقد لقي هذا الكتاب حسن القبول ، ومع ذلك فقد طاله النقد من العلماء ، فيما يتعلق برواية المبتدع من حيث الأخذ أو الرد . وعلى رأس من طعن فيه الإمام البخاري في روايته عن أهل البدعة . وفي بحثنا هذا نتناول رواية المبتدعين في سنن الترمذي ، ومنهجه في الرواية والأخذ عنهم .

اعتمدت كتاب تحفة الأحوزي للمباركفوي في الوقوف على الرواة الذين وصفوا بالبدعة . وليس القصد بالبحث هو معرفة حقيقة وصف هذا الراوي بالبدعة والتوسع في ذلك ، وإنما الوقوف على منهج الترمذي في أخذه عن هذا الراوي . فلم أفصل في كل ما يتعلق بالرواي من جهة عدالته وضبطه وشروط أخرى ، وإنما ذكرت ماله علاقة ببدعته فقط .

ومن شروط الراوي أن يكون ثقة ، لذلك يُبحث في عدالته وضبطه ، فعندما تبحث في عدالة الرواة تنظر أهو من أهل البدعة أم لا ؟ والوصف بالبدعة يقدر في عدالة الراوي عند المحدثين ، ولذلك طعنوا فيمن روى وأخذ عنهم ، ونتيجة لذلك ، فقد بحثت كتب الرواية هل وجد فيها من وصف بذلك أم لا ؟ ولقد تزامنت رواية الحديث

مع نشوء وتكون المذاهب من جهة العمل والاعتقاد، ولأن الرواة عاشوا في تلك البيئة، فقد تأثروا بتلك المذاهب، فبعضهم تشيع وبعضهم تبع مذهب أهل السنة والجماعة وبعضهم مذهباً آخر. وبسبب كون الترمذي كغيره من المحدثين النقاد فهو ينظر في عدالة الراوي وضبطه. ولا شك أن الترمذي أخذ من رواية المبتدعين وفق منهج معين. وأكثر المحدثين لم يأخذوا عن دعا إلى بدعته، وتركوا من دعا إليها. نفهم من هذا أن المحدثين لم يطعنوا في الرواة لمعتقدهم، وإنما طعنوا فيمن دعا إلى مذهبه منهم؛ لذلك كان موضوع بحثنا هو هل أخذ الترمذي عن الذي دعا إلى بدعته أم لم يأخذ عنه؟

وفي النهاية نخلص إلى النتائج التالية:

- روى الترمذي عن (65) خمسة وستين راوياً ممن أتهم بالبدعة وفيهم من دعا إلى بدعته، ورووا (350) ثلاثمئة وخمسين حديثاً. تفرد الترمذي من بين أصحاب الكتب الستة بالرواية والاحتجاج عن سبعة من هؤلاء الرواة الداعين إلى بدعتهم.

- أتهم (35) خمسة وثلاثون من هؤلاء الرواة بالتشيع، واثنان عشر (12) منهم بالإرجاء، وخمسة عشر (15) منهم بالقدر، واثنان (2) بعقيدة الخوارج. طبعة سنن الترمذي بتحقيق أحمد محمد شاكر بلغ فيها عدد الأحاديث (3956) ثلاثة آلاف وتسعمئة وستة وخمسين حديثاً. في تحفة الأحوذى شرح جامع الترمذي بلغ عدد الرواة الذين رتبهم المباركفوري على حروف المعجم ما يقارب ثلاثة آلاف (3000) راوٍ. بحسب ما سبق من الأرقام تكون رواية الترمذي عن وصف بالبدعة اثنين في المائة من الرواة، وبالنسبة للأحاديث التي أخرجها الترمذي في سننه عشرة في المائة من الأحاديث. اثنان وثلاثون من الرواة الذين أخرج لهم الترمذي ممن وصف بالبدعة هم ثقات

عند أكثر العلماء، وثانية عشر (18) راوياً منهم ضعفاء، واختلف النقاد في الباقي منهم، وهم (15) خمسة عشر راوياً

والقول بوصف الرواة بالبدعة من عدمه هو أمر اجتهادي يتغير من ناقد إلى ناقد ومن عالم إلى عالم آخر؛ وبناءً على ذلك يتغير حكم الأئمة فيهم. وبحسب ما خلصنا إليه في البحث، فإن الرواة الذين أخرج لهم الترمذي ممن وصف بالبدعة، هم ممن ليس لمذهبه واعتقاده أثر في روايته. ومما يتبادر إلى الذهن أن الأحاديث التي أخرجها الترمذي عن الرواة الشيعة في روايتهم في فضائل سيدنا علي رضي الله عنه، أكان لمعتقدتهم أثر في روايتهم أم لا؟ وقد وجدت في بحثي أن هؤلاء الرواة ممن روى في فضل سيدنا علي رضي الله عنه الموصوفين بالبدعة، قد وردت روايات أخرى من غير طريقهم في هذه الفضائل. وخلصت أيضاً أن الأحاديث التي وردت في فضائل سيدنا علي أغلب رواياتها من الشيعة، ووجود طرق أخرى لهذه الأحاديث لا يدفع الشبهات الواردة في تأثير رواية الشيعة عنه؛ لذا فالموضوع يحتاج إلى بحث مستقل لبيان أثر الرواة الشيعة في فضائل سيدنا علي رضي الله عنه.

وخلصت إلى أن منهج الترمذي في الرواية عمن وصف بالبدعة أنه يخرج من أحاديثهم ما ليس له علاقة بمذهبهم. ووفق منهج الترمذي أيضاً أن الداعي إلى بدعته لا يستوجب ذلك طرح وترك أحاديثه كلها. أخرج الترمذي خمسة وعشرين حديثاً من طريق الرواة الموصوفين بالبدعة مما انفردوا به في قسم منها، ومما انفرد به غيرهم في قسم آخر. ومن بين هؤلاء المتفردين منهم دعا فيه إلى مذهبه، ومنهم من وضع أحاديث لتأييد مذهبه. وسبب إخراج الترمذي لأهل البدعة الذين جرحهم أكثر العلماء؛ هو أن الثقة من العلماء لم يترك الرواية عن بعض هؤلاء الموصوفين بالبدعة، وهذا هو السبب الأول، أما الثاني: أن بعض النقاد قد وثق وعدل هذا الراوي الموصوف بالبدعة وهذا يفيد أن عدم ترك الثقات من العلماء الرواية عن المبتدعة حتى الداعي منهم إلى بدعته، مع تركيته من بعض

المحدثين الآخرين يكفي لتعديل الراوي عند الإمام الترمذي . ونحن لا نقصد قطعاً أن رواية الترمذي لهؤلاء تعني تصحيحه لحديثهم؛ وإنما أخرج لهؤلاء حتى لا يتركوا . وكما هو معلوم أيضاً أن الترمذي أخرج الأحاديث الحسنة مع الأحاديث الصحيحة، وأخرج كذلك الضعيف مع بيان ضعفها . ولم ينظر الترمذي عند إخراجه لأحاديث الباب إلى ورودها من طريق المبتدع أو غيره ، وإنما أخرج الأحاديث التي انتقاها واعتمدها في الباب؛ وإن كان بعض الرواة من المبتدعة، فإذا كانت الرواية ضعيفة بسببهم بين ذلك الضعيف .

الكلمات المفتاحية: الحديث، أهل السنة، الشيعة، المبتدع، الترمذي .

Giriş

Hadis ilminde hadislerin sıhhati, sened ve metin tenkid kriterlerine göre belirlenir. Hadislerin sıhhat şartlarından biri de râvinin güvenilir olmasıdır. Bu sebeple isnaddaki râvilerin hadis rivayetine ehil olup olmadıklarını ortaya koyabilmek için râvilerin adâlet ve zabt açısından araştırılması şarttır. Adâlet araştırması yapılırken incelenen konulardan biri de râvinin bid'at ehli olup olmadığıdır. Hadisçilere göre bid'atü'-râvi râvinin adâletini zedeleyen, cerhini gerektiren kusurlardan biridir. Bu sebeple muhaddisler, râvilerin bid'at ehli olup olmadığıyla ilgilenmiş, bid'atçıdan hadis alan musannifleri eleştirmişlerdir.¹

Bunun neticesinde başta Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh*'i olmak üzere hadis kitapları bu açıdan tetkik ve bid'atçıdan hadis alan musannifler tenkit edilmiştir. Hadislerin sözlü olarak rivayet edildiği dönem, inanç ve amel açısından farklı ekol ve mezheplerin olduğu döneme denk gelmektedir. Yaşadığı toplumun bireyi olan hadis râvileri de kendi dönemlerindeki bu akımlardan etkilenmiş, kimisi Ehl-i Sünnet'in benimsediği yolda yürümüş, kimisi de Havâric, Şia gibi Ehl-i Sünnet dışı oluşumları benimsemiştir. Bir hadis musannifi olan Tirmizî de tıpkı diğer musannifler gibi kitabını oluştururken hadis aldığı râvileri adâlet ve zabt süzgecinden geçirmiştir. Tirmizî'nin hadis rivayet metodu müstakil bir araştırmada ele alınmıştır.² Hiç şüphe yok ki Tirmizî, bid'atçı râvilerin rivayetini bir metodoloji çerçevesinde eserine almıştır. Muhaddislerin geneli, mezhep propagandası yapmayan râvilerin rivayetlerini kabul ederken, mezhebinin propagandasını yapan râvilerin rivayetini reddetmişlerdir. Bu durumda râvinin Ehl-i Sünnet dışı bir ekole mensup olması değil, inandığı değerlerin propagandasını yapması eleştirilmiştir.

Bu araştırmada Tirmizî'nin bid'atçı râviden hadis alırken hangi şartlara uyduğunun tespiti yapılmaya çalışılacaktır. Öncelikle Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'inde bulunan bid'atçı râviler, Mübârekpûrî'nin (ö. 1935) *Tuhfetü'l-ahvezi* şerhi taranarak tespit edilecek, sonrasında bu râviler aracılığıyla yapılan nakillerden hareketle Tirmizî'nin bid'atçı râviden hadis alırken uyguladığı prensipler saptanmaya çalışılacaktır.

1. Bid'at Ehlinin Hadis Rivayeti

Sözlükte bir şeye başlamak, yapmak, yeniden inşa etmek manalarına gelen **ب د ع** kökünden türeyen bid'at, dinin tamamlanmasından sonra dine sokuşturulan şeyler demektir.³ Muhaddislere göre bid'at, râviyi ya küfre yahut da fıska düşürür. Bid'atın küfre düşürmesi için söz konusu bid'at, âlimlerin tekfire düşürdüğüne dair ittifak ettiği bir hususla ilgili olmalıdır. İbn Hacer'e (ö. 852/1449)

¹ Süleyman Doğanay, "Bid'atçılıkla Tenkid Edilen Buhârî Râvileri", *Bilimnâme* 28/1 (2015), 27-54; Halil İbrahim Turhan-Mustafa Taş, "Buhârî'nin Ehl-i Bid'at Râvilerle İlgili Metodu", *Recep Tayyip Erdoğan Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi* 9 (2016), 69-116; Mustafa Taş, "Müslim'in Ehl-i Bid'at Râvilerden Rivayet ile İlgili Durumu", *Marife* 18/2 (2018), 605-629.

² Erdoğan Köycü, *Sunenu't-Tirmizî'nin Metot Yönünden İncelenmesi*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2013; Erdoğan Köycü, *Muhammed b. İsâ et-Tirmizî'nin Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2016.

³ Ebu'l-Fadl b. Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 8/6.

göre hulûl, ric'at inancı küfre düşüren bid'at çeşitlerindedir. Bunların dışında kalan bid'atler ise kişiyi fâsık yapar. Hâricîler ve aşırı olmayan Râfizîler bu gruptandır.

Fıska götüren bid'at ehlinin rivayetiyle ilgili üç görüş bulunmaktadır. Âlimlerin bir kısmına göre bu tür râvilerin rivayetinin mutlak olarak kabul edilmesi gerekirken; diğerlerine göre reddedilmelidir. Üçüncü gruba mensup âlimlere göre ise mezhebinin propagandasını yapan râvinin rivayetleri reddedilirken mezhep propagandası yapmayan râvinin rivayetleri kabul edilir. İslam âlimlerinin çoğu böyle düşünmektedir.⁴

Muhaddisler mezhep propagandası konusunda da görüş beyan etmişlerdir. Bazılarına göre mezhebinin görüşünü destekleme, güzel gösterme propaganda olarak görülmüştür. Bid'atçının mezhebiyle ilgisi olmayan rivayetlerinin hükmü ise bid'atçı râvinin durumuna göre belirlenir. Eğer râvi yalandan uzak duran takva sahibi biri ise konuyla ilgili başka bir rivayet olmasa da rivayetleri makbuldür.⁵ Buhârî, Müslim ve bazı muhaddisler bu görüşü savunmaktadır.⁶

2. Şîf Râviler

Sözlükte yayılmak, uymak, çoğalmak ve desteklemek manalarına gelen *شيع* kökünden türemiştir.⁷ Devlet başkanlığının Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğunu savunan grupların ortak adıdır.⁸ İlk dönemlerde teşeyyü' Hz. Ali'yi Hz. Osman'a üstün tutmak, nadiren de diğer bütün insanlardan üstün tutmak manasında kullanılmıştır. Bundan ötürü Hz. Ali'yi diğerlerinden üstün tutan sika râvinin rivayetlerini sadece bu sebeple reddetmek uygun değildir. Müteahhirûna göre ise teşeyyü Râfizîlik manasında aşırı Şîiler için kullanılmıştır.⁹ Görüldüğü gibi teşeyyü sadece Hz. Ali'yi Hz. Osman'dan üstün tutan kişiler için kullanıldığı gibi; Gulât-ı Şia için de kullanılmıştır. Bu sebeple bu çalışmada Şîi olduğu iddia edilen râvilerin konumunu tespit edebilmek için râvinin dâî olup olmadığı ve gulât-ı Şiaya intisabı tetkik edilmiş, dâî olan veya Gulât-ı Şiaya intisap edenler beyan

⁴ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Hedyü's-sârî mukaddimetü şerhi'l-Buhârî* (Riyad: Mektebetü Melik Fahd, 2001), 1/385. Hadisçilerin konuyla ilgili değerlendirmeleri için bkz. Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, (Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, 2003), 1/ 376-384; Ahmet Demirci, "Bid'atçılık", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, (1988), 71-86; Merve Çınar, *Ehl-i Bid'at Olarak Cerh Edilen Râviler ve Rivayetlerinin Değeri* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁵ İbn Hacer, *Hedyü's-sârî*, 1/386.

⁶ Abdussettâr Abdulhamid el-Kudsî, "Râvinin Adâleti Problemi Açısından Ehl-i Bid'atın Rivayetleri", çev. Selahattin Polat, *Hadis Araştırmaları*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 92.

⁷ İbn Manzûr, *Lisân*, 8/188.

⁸ Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslamiyyîn ve'htilâfu'l-musallîn*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1990/1411), 1/65-66.

⁹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1326) 1/94. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Muhammed Enes Topgöl, "Bir Cerh Sebebi Olarak Teşeyyü' Kavramına Tarihsel Bir Bakış" *Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 42, (2012), 47-76.

edilmiştir. Araştırmada bid'atçı râvilerin münferid kaldığı rivayetler özellikle incelenmiş, Tirmizî'nin Şîî râvilerin teferrüd ettiği hadisleri kitabına almasının sebepleri üzerinde durulmuştur.

2.1. Hâris el-A'ver (ö. 65/684)

Tirmizî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Nesâî ondan hadis rivayet etmiştir.¹⁰ Hz. Ali ve İbn Mesud'dan rivayetleri vardır. Ebû Hâtim (ö. 277/890) “Zayıf, hadisiyle ihticâc edilmez, yalancı” lafızlarıyla onu cerh etmiştir. Şa'bî (ö. 104/722) ve Ali b. Medîî (ö. 234/848-49) hadis uydurmakla itham etmiştir.¹¹ İbn Maîn (ö. 233/848) “zayıf, lâ be'se bih”; Ebû Zur'a (ö. 264/878), “Hadisiyle ihticâc edilmez;” Nesâî (ö. 303/915) ise “la be'se bih” demiştir.¹² Aşırı Şîî olmakla itham edilmiştir. İbn Şahin (ö. 385/996) ona yapılan eleştirilerin sebebini aşırı Şîî olmasına bağlamıştır. Yoksa Hz. Peygamber'e yalan hadis isnad etmemiştir. Ona yalancı diyen Şa'bî de ondan hadis rivayet etmiştir. Bu da hadiste değil fikirlerinde yalancı olduğunun bir başka delilidir. Tirmizî onun bir hadisini Buhârî'ye sormuş o da sahîh demiştir.¹³ Tirmizî dördü mükerrer olmak üzere bu râviden yirmi hadis nakletmiştir.¹⁴ Hadislerin Şia ile ilgisi yoktur. Bunlardan üç tanesinde teferrüd vardır. Münferid kalan iki rivayetten biriyle amel edildiği vurgulanmış, diğeri ise başka tariklerle desteklenmiştir.¹⁵ Hâris'in teferrüd ettiği rivayetlerden üçüncüsü Hz. Ali'yle ilgili “Ey Ali kendim için istediklerimi senin için de isterim, iki secde arasında ayaklarını yayararak oturma” hadisidir.¹⁶ Hadisin ikinci kısmının birçok tariki vardır. Ancak hadisin ilk tarafı Tirmizî'nin de dediği gibi sadece Hâris vasıtasıyla nakledilmiştir. Rivayeti *Kütüb-i sitte* müelliflerinden Tirmizî dışında İbn Mâce de nakletmiştir. Fakat Hâris kanalıyla gelen senedde Hz. Ali ile ilgili kısım yoktur. Bu durum hadisin ilgili bölümünün İbn Mâce tarafından mezhep propogandası olarak değerlendime ihtimalini güçlendirmektedir. Tirmizî'nin Hâris'ten naklettiği hadisler arasında “Ebû Bekir ve Ömer cennette orta yaşlıların efendisidir” hadisi de vardır. Ayrıca aynı râviden “Eğer istişâre yapmadan bir kişiyi yetkili bir makama getirecek olsaydım İbn Mesûd'u getirirdim” rivayeti de nakledilmiştir.¹⁷ Şiîlikle itham edilen bir râvinin Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in fazileti ile ilgili nakilde bulunması manidardır.¹⁸

¹⁰ Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'ir-ricâl*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 5/257; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/22.

¹¹ Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs b. Münzir er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*. (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1271/1952), 3/78.

¹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/249.

¹³ Tirmizî, *Zekât*, 3.

¹⁴ Tirmizî, *Salât*, 97; 226; *İd*, 1; *Zekât*, 3; *Hac*, 110; *Nikâh*, 28; *Ferâiz*, 5; *Vasâyâ*, 6; *Edeb*, 1; *Tefsîr*, 10; *Daavât*, 81; 112; *Menâkıb*, 16; 38.

¹⁵ Tirmizî, *Ferâid*, 5; *Daavât*, 81.

¹⁶ Tirmizî, *Salât*, 209.

¹⁷ Tirmizî, *Menâkıb*, 16; 38.

¹⁸ Şiîlikte itham edilen bir râvi, bu tür rivayetleri halife ve Sünnîlerin baskısından kurtulmak için takiyye amacıyla nakletmiş olabilir. Elbette râvinin hadisleri mezhebinin aleyhine dahi olsa duyduğu gibi nakletmeye özen göstermesi de

2.2. Hubeyre b. Yerîm (ö. 66/685)

Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce, Hubeyre'nin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel'e göre Hubeyre'nin rivayetleri Hâris el-A'ver'den daha iyi olup Ebû İshak'tan başka kimse ondan hadis nakletmemiştir. Ebû Hâtim ve İbn Maîn ise meçhûl olduğu gerekçesiyle "la yuhtecû bih" demişlerdir.¹⁹ Mizzî ondan Ebû Fâhite'nin de hadis naklettiğini söylemiştir.²⁰ Şîî olmakla itham edilmiştir. Muhtar es-Sekafî'ye (ö. 67/687) bağlılığı ile bilinir.²¹ Tirmizî, Hubeyre'nin üç hadisini kitabına almıştır.²² Bu hadislerden bir tanesi sadece Hubeyre tarikiyle müsned olarak gelmiştir. Tirmizî konuyla ilgili başka hadis nakletmemiş ama amelin bu rivayete göre olduğunu söylemiştir.²³ Şu hâlde Tirmizî'nin Şîî râvinin ma'mûlun bih olan rivayetlerini nakletmekte bir beis görmediği söylenebilir.

2.3. Saîd b. Feyrûz Ebû'l-Bahterî (ö. 83/702)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Sahâbeden duymadığı hadisleri rivayet etmiştir. Bu sebeple sahâbenin birçoğundan yaptığı rivayetler sema'a dayanmamaktadır. Sema'a dayanan rivayetleri ise sahîhtir. İclî, Şîî olduğunu söylemiştir.²⁴ İbn Maîn, Ebû Zur'a ve Ebû Hatim, "sika" lafzıyla tevsik etmişlerdir.²⁵ Tirmizî bu râviden Şia ile ilgili olmayan dört hadis nakletmiştir.²⁶ Hadislerden bir tanesi "Amca babanın dengidir" (Amca baba yarısıdır) hadisidir. Hz. Ali'nin rivayetine göre Efendimiz (sav) bu hadisi amcası hakkında Hz. Ömer'e söylemiştir. Mezkûr rivayeti Alkame, İbn Mesûd vasıtasıyla merfû olarak nakletmiştir.²⁷ Tirmizî'nin Bahterî'den naklettiği hadislerden üç tanesi Hz. Ali'den nakledilmiştir. Tirmizî Ebû'l-Bahterî'nin Hz. Ali ile mülâkî olmadığını özellikle vurgulamıştır.

2.4. Atiyye b. Sa'd b. Cünâde el-Avfi (ö. 111/729)

---

ihtimal dâhilindedir. Bu sebeple bu rivayetlerle ilgili daha doğru neticeye ulaşmak için müstakil bir araştırma yapılması zaruridir.

¹⁹ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 9/110.

²⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10/151.

²¹ Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1409/1988), 7: 133; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme, (Dimeşk: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986) 2/570.

²² Tirmizî, *Sefer*, 24.

²³ Tirmizî, *Savm*, 73; *Edeb*, 45.

²⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/73.

²⁵ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 4: 55.

²⁶ Tirmizî, *Hac*, 5; *Siyer*, 1; *Tefsîr*, 6; *Menâkıb*, 28.

²⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/299.

Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Buhârî ise *Edeb*'de bu râvinin hadislerini kullanmıştır.²⁸ Ahmed b. Hanbel “*zayıf*”; İbn Maîn “*sâlih*”; Ebû Hâtim “*zayıf*” hadisi yazılır”; Ebû Zur’, “*leyyin*” lafızlarıyla cerh etmişlerdir.²⁹ Kûfeli Şîilerdendir.³⁰ Tirmizî, bu râviden Şia ile ilgisi olmayan beş hadis nakletmiştir.³¹ Bu hadislerden sadece bir tanesinde infirâd vardır. Fakat bu infirâd Atiyye ile ilgili değildir.³²

2.5. Adî b. Sâbit (ö. 116/734)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve İclî “*sika*”; İbn Ebî Hâtim “*sadûk*” lafzıyla ta’dîl etmiştir. İbn Ebî Hâtim, Şîi mescidinin imamı ve vaizi olduğunu vurgulamıştır.³³ İbn Hibbân *Sikât*’ında zikretmiştir.³⁴ Dârekutnî, İbn Maîn ve Şu’be aşırı Şîi olduğuna dikkat çekmiştir.³⁵ Tirmizî, Adî’den Şia ile ilgisi olmayan on beş hadis nakletmiştir.³⁶ Bu rivayetlerden sadece bir tanesinde teferrüd vardır. Teferrüdün kaynağı ise Şerik’tir. Ancak teferrüd edilen hadisin konusunda başka bir hadis zikredilmiştir. Tirmizî Hz. Ali hakkındaki “*Seni müminler sever münâfiklar ise buğz eder.*” ve Hz. Hasan’la Hüseyin hakkındaki “*Ben onları seviyorum sen de onları sev*” hadisini Adî’den nakletmiştir.³⁷ Hz. Ali ile ilgili rivayet genelde kaynaklarda Adî b. Sâbit kanalıyla gelmiştir. Ancak onun olmadığı senedler de mevcuttur.³⁸ Hz. Hasan ve Hüseyin ile ilgili rivayet ise Buhârî tarafından Adî b. Sâbit’in olmadığı başka bir tarikle nakledilmiştir. Buhârî’deki rivayetin sahâbî râvisi de farklıdır.³⁹ Görüldüğü gibi Buhârî’nin Şîi râvinin olmadığı senedle naklettiği hadisi Tirmizî Şîi râvi kanalıyla nakletmekten çekinmemiştir.

2.6. Süveyr b. Ebî Fâhite (ö. 127/744)

Kütüb-i Sitte musanniflerinden sadece Tirmizî bu râvinin hadislerini kitabına almıştır. Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Zübeyr’den rivayetleri vardır.⁴⁰ İbn Maîn, Ebû Hâtim ve Ebû Zur’a “*zayıf*

²⁸ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 20/149; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 22/226.

²⁹ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6/383.

³⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 20/149; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 22/226.

³¹ Tirmizî, *Vitir*, 12; *Sıfatü’l-kıyâme*, 18; *Tefsîr*, 40.

³² Tirmizî, *Kıraât*, 4.

³³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 7/2; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 7/165.

³⁴ İbn Hibbân, *Sikât*, 5/270.

³⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 19/524; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 7/166.

³⁶ Tirmizî, *Tahâre*, 94; *Salat*, 119; 161; *Ideyn*, 6; *Ahkâm*, 25; *Bir*, 42; *Edeb*, 8; *Tefsîr*, 3; 5; 11; *Menâkıb*, 20; 31; 66.

³⁷ Tirmizî, *Menâkıb*, 21, 31.

³⁸ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat*, 1/177.

³⁹ Buhârî, *Fedâilü’s-sahâbe*, 22.

⁴⁰ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 9; 238; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *et-Târihü’l-kebîr*, (Haydarâbâd: Dâru’l-Meârifî’l-Osmâniyye, 1980), 2/180.

“lafzıyla cerh etmişlerdir.⁴¹ İbn Adî, Râfizî olduğunu söylemiştir.⁴² Tirmizî bu râviden Şia ile ilgisi olmayan yedi hadis nakletmiştir.⁴³ Tirmizî Kuba mescidinde Cuma namazı kılma ile ilgili rivayetin sahîh olmadığını söylemiştir.⁴⁴ Ayrıca Süveyr'in Hz. Ali'den merfû olarak naklettiği, hasta bir kişiyi ziyaret etmenin faziletiyle ilgili hadisin başka râviler tarafından mevkûf olarak nakledildiğini vurgulamıştır.⁴⁵ Tirmizî burada Süveyr tarikini metne almış, mevkuf olarak nakledilenlere ise işaret etmiştir. Rivayetlerden birinde teferrüd vardır fakat teferrüdün kaynağı Süveyr değildir.⁴⁶

2.7. Câbir b. Yezid b. el-Hâris el-Cu'fî (ö. 128/745)

Tirmizî ve İbn Mâce bu râvinin hadisleriyle ihticâc etmiştir. Ebû Dâvûd ise sadece bir hadis rivayet etmiştir. Şu'be “*Semi'tü ve kara'tü lafızlarıyla rivayet ettiğinde çok güvenilirdir.*” demiştir. İbn Hibbân *Sikât*'ta zikretmiş, takvasını öne çıkarmıştır.⁴⁷ Sevrî ve Şu'be başkalarını Cabir'den sakındırırken kendileri ondan hadis almışlardır. Şu'be, ric'at fikrine inanması sebebiyle Câbir'e “*Hz. Peygamber (sav) adına hadis uydurmadan ölmeyeceksin*” demiştir. Nesâî “*metruk*”; Cüzekânî “*kezzâb*”; Said b. Cübeyr, İbn Adî ve Ebû Hanîfe “*kezzâb*” lafızlarıyla cerh etmişlerdir. Ona yapılan hadis uydurucusu ithamının temel sebebi ric'ata inanmasıdır.⁴⁸

Görüldüğü gibi Câbir el-Cu'fî, bazı münekkitler tarafından muteber kabul edilse de münekkitlerin çoğu tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş, hadis uydurmakla itham edilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Tirmizî bu râvinin beş hadisini nakletmiştir.⁴⁹ Bunlardan üç tanesini ana metinde nakletmiş, kalan iki tanesine ise işaret etmekle yetinmiştir. Rivayet edilen hadislerden hiçbiri Şia ile ilgili değildir. Yukarıda bizim de naklettiğimiz gibi Tirmizî bu râvi hakkında hem ta'dîl hem de cerhte bulunanları sıralamıştır. Metrûk olduğunu vurgulamış fakat hadis uydurmasından bahsetmemiştir.⁵⁰ Tirmizî rivayetlerden bir tanesi için “*Câbir tarikinden başka tariki yok*” demiştir. Fakat konuyla ilgili başka tariklerden gelen hadisleri nakletmiştir.⁵¹

2.8. Ali b. Bezîme (ö. 133/750)

⁴¹ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 2/472.

⁴² İbn Adî, *Kâmil*, 2/105; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/431; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/36.

⁴³ Tirmizî, *Cenâiz*, 2; *Siyer*, 23; *Sıfatü'l-Cenne*, 17; *Tefsîr*, 5; 48, 71.

⁴⁴ Tirmizî, *Cuma*, 8.

⁴⁵ Tirmizî, *Cenâiz*, 2.

⁴⁶ Tirmizî, *Tefsîr*, 48.

⁴⁷ İbn Hibbân, *Sikât*, 2/497.

⁴⁸ Buhârî, *et-Târîhü'l-kebir*, 2/211; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 2/497; Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî, *ed-Duafâu'l-kebir*, thk. Abdulmutî Emin Kalacî, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2014), 1/191.

⁴⁹ Tirmizî, *Salât*, 40; *Hac*, 100; *Sayd*, 8; *Fedâilü'l-Kur'ân*, 20; *Menâkıb*, 46.

⁵⁰ Tirmizî, *Salât*, 152.

⁵¹ Tirmizî, *Menâkıb*, 46.

Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel “*sâlihü'l-hadis, Şia'nın önderlerinden*”; Ebû Zur'a, Nesâî ve İbn Mâce “*sika*” lafızlarıyla tevsik etmişlerdir.⁵² İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir.⁵³ Tirmizî bu râviden Şia ile ilgisi olmayan mükerrer iki hadis nakletmiştir.⁵⁴

2.9. Umâre b. Cüveyn Ebû Hârûn el-Abdî (ö. 134/751)

Tirmizî ve İbn Mâce bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Zur'a ve Ebû Hatim “*zayıf*”; Nesâî “*metruk*”; Şu'be “*ölüme gitmem ondan hadis rivayet etmekten daha hayırlıdır*” diyerek cerh etmişlerdir. İbn Maîn, İbn Şahin ve Osman b. Ebî Şeybe yalancılıkla itham etmiştir. Aşırı Şiî olan Umâre Hz. Osman'a olan kinyile bilinir.⁵⁵ Tirmizî, Umâre'den Şia ile ilgisi olmayan dört hadis nakletmiştir.⁵⁶ Bu rivayetlerden bir tanesinde Umâre teferrüd etmiştir.⁵⁷ Tirmizî, Ebû Saîd el-Hudrî'nin “*Biz Ensar mensupları, münafıkları Hz. Ali'ye olan kinleri sebebiyle tanırız*” sözünü Umâre'den nakletmiştir.⁵⁸ Rivayeti *Kütüb-i sitte* müelliflerinden sadece Tirmizî nakletmiştir. Rivayet Umâre'nin olmadığı başka tariklerden de nakledilmiştir.⁵⁹ Tirmizî onunla ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: “*Şu'be'ye göre Umâre zayıftır. Ancak İbn Avn ölünceye kadar ondan rivayet etmeye devam etmiştir.*”⁶⁰ Umâre'den hadis nakledenler arasında Sevrî de vardır. Muhtemelen Tirmizî, İbn Avn, Sevrî gibi sika ravilerin ondan hadis rivayet etmeyi kesmemesi sebebiyle Umâre'den hadis nakletmiştir. Tirmizî her ne kadar mezkûr gerekçe ile Umâre'den hadis rivayet etse de Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî bu râvinin hadislerini kitaplarına almamışlardır. Üstelik Umâre'nin Hz. Ali ile ilgili rivayeti diğer *Kütüb-i sitte* müellifleri tarafından nakledilmemiştir. Şu hâlde onlar Umâre'yi güvenilir görmemiştir. Bu durumda Tirmizî'nin râvi değerlendirmesini en azından Buhârî ve Müslim kadar sıkı yapmadığını göstermektedir.

2.10. Abdullah b. İsa (ö. 135/752)

⁵² İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6/176; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/330; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/286.

⁵³ İbn Hibbân, *Sikât*, 7/208.

⁵⁴ Tirmizî, *Tefsîr*, 6.

⁵⁵ Buhârî, *Târîh*, 6/499; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 1/149; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/77; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/313; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/414.

⁵⁶ Tirmizî, *Bir*, 32; İlim, 4; Menâkıb, 20.

⁵⁷ Tirmizî, *İlim*, 4.

⁵⁸ Tirmizî, *Menâkıb*, 20.

⁵⁹ Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah el-Âcurrî, *eş-Şerîa*, (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1999) 4/539.

⁶⁰ Tirmizî, *Birr*, 32.

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadisleriyle ihticâc etmişlerdir. İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir.⁶¹ İbn Maîn ve Nesâî “*sika*”; Ebû Hatim ise “*sadûk*” lafzıyla ta'dîl etmişlerdir.⁶² İbn Maîn, Şîî olduğunu söylemiştir.⁶³ Tirmizî bu râviden Şia ile ilgisi olmayan dört hadis nakletmiştir.⁶⁴

2.11. Ebân b. Tağlib (ö. 141/758)

Kütüb-i Hamse musannifleri bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn ve Ebû Hatim “*sika*” lafzıyla ta'dîl etmişlerdir.⁶⁵ Şîîlerin kıssacıdır. Tirmizî bu râvinin sadece bir hadisini nakletmiştir.⁶⁶

2.12. Abdulmelik b. A'yen (ö. ?)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Buhârî, Şîî olduğunu söylemiştir.⁶⁷ İbn Hibbân *Sikât*'ta zikretmiştir.⁶⁸ İbn Maîn “*leyse bi şey*”; Ebû Hâtim, “*hadisi yazılır ama Şîîdir*” demiştir.⁶⁹ Tirmizî bu râviden Şia ile ilgisi olmayan bir hadis nakletmiştir.⁷⁰

2.13. Hakîm b. Cubeyr (?)

Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Şu'be onu eleştirmiş, Yahyâ b. Saîd ondan hadis rivayet etmemiştir.⁷¹ Aşırı Şîî olmakla itham edilmiştir.⁷² Şu'be'nin ondan hadis nakletmemesinin sebebi, İbn Mesûd'dan naklettiği zenginliğin ölçüsünü elli dirhem gümüş veya değerindeki altın şeklinde takdir eden rivayetidir.⁷³ Bu rivayeti Tirmizî de nakletmiş ve hakkında şu yorumu yapmıştır: “Sevrî, İbnü'l-Mübârek, Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râhûye bu hadisle amel etmiş, Şâfiî ise amel etmemiştir.”⁷⁴

⁶¹ İbn Hibbân, *Sikât*, 7/32.

⁶² İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 5/126; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/352.

⁶³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/415.

⁶⁴ Tirmizî, *Cuma*, 4; *Ebvâbü's-sefer*, 38; *Zekât*, 28; *Et'ime*, 43.

⁶⁵ Buhârî, *Târîh*, 1/453; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 2/ 297; İbn Hibbân, *Sikât*, 6/67.

⁶⁶ Tirmizî, *Bir*, 61.

⁶⁷ Buhârî, *Târîh*, 5/405;

⁶⁸ İbn Hibbân, *Sikât*, 7/94.

⁶⁹ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 5/343.

⁷⁰ Tirmizî, *Tefsîr*, 4.

⁷¹ Buhârî, *Târîh*, 4/16.

⁷² Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-Mecrûhîn*, thk. Mahmud İbrahim Zâyed, (Haleb: Dâru'l-Va'y, 1396), 1/246; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/446.

⁷³ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 3/201.

⁷⁴ Tirmizî, *Zekât*, 22.

Tirmizî, Hakîm'den yedi hadis nakletmiştir.⁷⁵ Bunlardan sadece bir tanesinde Hakîm teferrüd etmiştir.⁷⁶ Ayetü'l-kürsî'nin faziletine dair olan bu rivayeti desteklemek için başka rivayetler de nakledilmiştir. Fakat nakledilen diğer rivayetlerle Hâkim rivayetinin tek ortak noktası aynı ayetin fazileti ile ilgili olmaktır. Tirmizî'nin nakline göre Şu'be'nin bu râvi hakkında eleştirisi vardır. Fakat Sevrî ondan hadis rivayet etmiş, Yahya b. Said "la be'se bih" demiştir.⁷⁷ Muhtemelen Tirmizî, Süfyân'ın bu râviden hadis nakletmesini tezkiye olarak görmüş ve bu râvinin hadislerini rivayet etmiştir.

2.14. Eclah b. Abdullah (ö. 145/762)

Buhârî Edeb'de, Tirmizî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Nesâî bu râvinin hadislerini kitaplarına almıştır. Dûrî ve Osman ed-Dârimî "sika", İbn Maîn "sâlih" lafızlarıyla ta'dîl etmişlerdir. Ebû Hâtim ise "hadisi yazılır fakat ihticâc edilmez" demiştir. İbn Adî onun hakkında "Hadislerinde münker yoktur, Kufe Şîlilerinden olup bana göre sâlihtir." demiştir.⁷⁸ Ukaylî ise Şa'bî'den muzdarib rivayetleri olduğunu vurgulamıştır.⁷⁹ Tirmizî bu râviden üç hadis nakletmiştir.⁸⁰ Bunlardan sadece bir tanesinde Eclah teferrüd etmiştir. Teferrüd bulunan bu hadise göre Tâif gazvesinde Hz. Peygamber Hz. Ali ile baş başa konuşmuş, konuşma uzayınca Efendimiz: "Ben değil Rabbim fısılđatı" demiştir.⁸¹ Rivayetin Rabbim fısılđatı bölümünü gizli konuşmamı Rabbimin emretti şeklinde anlaşılmalıdır. Aksi halde ifade Allah ile Hz. Ali'nin konuşması manasına gelir ki bu da doğru bir anlayış değildir. Şârihler de hadisi benzer şekilde yorumlamıştır.⁸² Tirmizî'nin teferrüd var dediği bu rivayet Taberânî tarafından Eclah'ın bulunmadığı başka bir tarikle nakledilmiştir.⁸³ Ancak hadisi Kütüb-i Sitte müelliflerinden sadece Tirmizî nakletmesi rivayet üzerindeki şüpheyi artırmaktadır.

2.15. Sâbit b. Ebî Safiyye Ebû Hamza es-Sümâli (ö. 148)

Tirmizî ve İbn Mâce bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel "zayıf"; İbn Maîn "leyse bi-şey"; Ebû Hâtim "hadisleri yazılır ama ihticâc edilmez"; Ebû Zur'a "leyyin" lafızlarıyla onu cerh etmişlerdir.⁸⁴ Ric'at fikrine inandığı ve Râfizi olduğu söylenmiştir. İbnü'l-Mübârek onun Hz.

⁷⁵ Tirmizî, Salat, 118; Zekât, 22; Fedâilü'l-Kur'ân, 2; Menâkıb, 20.

⁷⁶ Tirmizî, Emsâl, 2.

⁷⁷ Tirmizî, Salât, 6.

⁷⁸ İbn Ebî Hâtim, Cerh, 2/347; Mizzî, Tehzîbü'l-Kemâl, 2/280.

⁷⁹ Ukaylî, Duafâu'l-kebîr, 2/244.

⁸⁰ Tirmizî, Libâs, 20; İstî'zân, 31; Menâkıb, 20.

⁸¹ Tirmizî, Menâkıb, 20.

⁸² Mübârekfûrî, Tufhe, 10/159.

⁸³ Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, (Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1404/1983), 2/186.

⁸⁴ Buhârî, Târih, 2/165;

Osman'a hakaret ettiğine şahitlik etmiştir.⁸⁵ Tirmizî bu râviden üç hadis nakletmiştir. Bu hadisler Şia ile ilgili değildir.⁸⁶

2.16. Yunus b. Habbâb (ö. ?)

Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Maîn, "kötü adam"; Ebû Hâtim, "zayıf muzdaribü'l-hadîs" lafızlarıyla cerh etmiştir.⁸⁷ Şîî olduğu için sahâbe ve özellikle Hz. Osman'a hakaretleri vardır. Dârekutnî onun aşırı Şîî olduğunu vurgulamıştır.⁸⁸ Tirmizî bu râviden Şia ile ilgili olmayan bir hadis nakletmiştir.⁸⁹

2.17. Osman b. Umeyr Ebû Yekzân (ö. 150/767)

Ebû Dâvûd ve İbn Mâce, hadisleriyle ihticâc etmiştir. Ahmed b. Hanbel ve İbn Ebî Hâtim "zayıf ve münkerü'l-hadis" lafızlarıyla cerh etmişlerdir.⁹⁰ Ahmed ez-Zübeyrî Osman b. Umeyr'in ric'ata inandığını söylemiş; Şu'be ise Şîilikte aşırı gittiğini vurgulamıştır. O kendi döneminde İbrahim b. Abdillâh (ö. 145/762) tarafından Abbâsîlere karşı Şîiler tarafından başlatılan isyana bizzat katılmıştır.⁹¹ Tirmizî bu râviden beş hadis nakletmiştir.⁹² Hadislerden iki tanesi sadece onun tarikiyle nakledilmiştir. Rivayetlerden birinde tereferrüd Süfyân kaynaklıdır. Tirmizî bu meseleyle ilgili konu birliği olan başka hadisler de rivayet etmiştir.⁹³ İkincisinde ise teferrüd Şerîk kaynaklı olup konuyla ilgili başka hadis zikredilmemiştir.⁹⁴

2.18. el-Velîd b. Abdillâh b. Cumey' (ö. 172/788)

Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel "leyse bihî be's"; İbn Maîn, "sika"; Ebû Hâtim, "sâlihü'l-hadîs"; Ebû Zur'a "la be'se bih" lafızlarıyla ta'dîl etmişlerdir.⁹⁵ Şîî olduğu iddia edilmiştir.⁹⁶ Tirmizî bu râvinin sadece bir hadisini nakletmiş, rivayetin başka tariki olmadığını beyan etmiştir.⁹⁷

⁸⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/357; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/7.

⁸⁶ Tirmizî, *Tahâret*, 35; Et'ime, 35.

⁸⁷ Buhârî, *Târih*, 8/404.

⁸⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/438.

⁸⁹ Tirmizî, *Zühd*, 17.

⁹⁰ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6/161; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/472.

⁹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/472; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/146. Bu isyana Mâlik ve Ebû Hanîfe'nin de destek verdiği nakledilir. Bkz. Mustafa Öz, "İbrahim b. Abdillâh", *DİA*, (İstanbul, 2000), 21/283.

⁹² Tirmizî, *Tahâre*, 94; *Bir*, 54; *Sifâtü'l-Cenne*, 25; *Edeb*, 8; *Menâkıb*, 39.

⁹³ Tirmizî, *Bir*, 54.

⁹⁴ Tirmizî, *Tahâre*, 94.

⁹⁵ Buhârî, *Târih*, 8 146; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 9/8; İbn Hibbân, *Sikât*, 5/142; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/36.

⁹⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/139.

⁹⁷ Tirmizî, *Bir*, 63.

2.19. Cafer b. Süleymân ed-Dubaî (ö. 178/794)

Buhari hariç *Kütüb-i Sitte* musannifleri bu râvinin hadisleriyle ihticâc etmiştir. Buhârî ise Cafer b. Süleymân'ın rivayetlerini *Edeb'*de kullanmıştır. Hz. Ebû Bekir ve Ömer'e küfretmediğini fakat buğz ettiğini kendisi söylemiştir. Diğer Basralılar gibi Hz. Ali lehinde uydurma rivayetler nakletmiştir.⁹⁸ Ebû Hâtîm, mutkin biri olduğunu fakat koyu bir Şîî olduğunu söylemiş, mezhebinin propagandasını yapmadığı için rivayetlerini makbul saymıştır. Çünkü ona göre mezhep propagandası yapmayan bid'atçının rivayetlerini alma hususunda ittifak vardır.⁹⁹ Tirmizî bu râvinin yirmi yedi hadisini zikretmiştir.¹⁰⁰

Bu rivayetlerin Şia ile ilgisi yoktur. Ancak Hz. Ali ile ilgili "Ali bendendir ben de ondan. O benden sonra bütün müminlerin velisidir."¹⁰¹ rivayeti sadece Cafer tarikiyle nakledilmiştir. Tirmizî bu durumu kendisi de söylemiştir. Ancak Taberânî bu rivayeti başka bir tarikle nakletmiştir.¹⁰² Rivayeti *Kütüb-i sitte* müelliflerinden sadece Tirmizî nakletmiştir. Bu sebeple rivayete ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir. Bu rivayet dışında iki rivayet daha sadece Cafer tarikiyle gelmiştir.¹⁰³

2.20. Süleymân b. Muâz (ö. ?)

Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Hibbân *Sikât'*ında zikretmiştir. Ahmed b. Hanbel "ma bihi be's" demiş fakat aşırı Şîî olduğunu vurgulamıştır. İbn Maîn ve Nesâî zayıf; Ebû Hâtîm güçlü değil lafızlarıyla cerh etmişlerdir.¹⁰⁴ Tirmizî bu râviden Şia ile ilgisi olmayan iki hadis rivayet etmiştir.¹⁰⁵

2.21. Yahyâ b. Ya'lâ el-Eslemî (ö. 180/796)

Tirmizî ve *Edeb'*de Buhârî, Yahya'nın rivayetleriyle ihticâc etmişlerdir. Buhârî, *muzdaribü'l-hadis*; Ebû Hatîm "zayıf;" İbn Adî "Şîî zayıf" lafızlarıyla cerh etmişlerdir.¹⁰⁶ Tirmizî bu râviden Şia ile

⁹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/46; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/96.

⁹⁹ İbn Ebî Hâtîm, *Cerh*, 2/481.

¹⁰⁰ Tirmizî, *Salât*, 129; 179; *Savm*, 10; *Cenâiz*, 11; *Siyer*, 22; *Fedâilü'l-cihâd*, 23; *Bir*, 69; *Fiten*, 39; *Zühhd*, 2; 38; *Sıfatü'l-kiyâme*, 59; *İstîzân*, 2; 8; *Edeb*, 15; 79; *Kırâat*, 6; *Tefsîr*, 16; 34; *Daavât*, 45; 85; 140; *Menâkıb*, 1; 20; 40; 55.

¹⁰¹ Tirmizî, *Menâkıb*, 20.

¹⁰² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 6/162.

¹⁰³ Tirmizî, *Fadlî'l-cihâd*, 23; *Zühhd*, 2.

¹⁰⁴ Buhârî, *Târîh*, 4/39; İbn Ebî Hâtîm, *Cerh*, 4/137; İbn Hibbân, *Sikât*, 6/392.

¹⁰⁵ Tirmizî, *Tefsîr*, 5.

¹⁰⁶ Buhârî, *Târîh*, 8/311; İbn Ebî Hâtîm, *Cerh*, 9/196; İbn Adî, *Kâmil*, 7/233; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/53; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/304.

İlgisi olmayan dört hadis nakletmiştir.¹⁰⁷ Dört hadisin de Yahyâ tariki dışında başka bir tariki olmayıp konuyla ilgili başka rivayet de bulunmamaktadır.¹⁰⁸

2.22. Hakem b. Zuhayr (ö. 180/796)

Kütüb-i Sitte musanniflerinden sadece Tirmizî bu râvinin hadislerini kitabına almıştır. Buhârî *münkerü'l-hadîs*; İbn Maîn "leyse bi-şey"; Ahmed b. Hanbel "zayıf"; Ebû Hâtim "metrûk" lafızlarıyla cerh etmiştir.¹⁰⁹ Şîî olduğu için sahabeye hakaret etmiştir.¹¹⁰ Tirmizî bu râviden Şia ile ilgisi olmayan bir hadis nakletmiştir.¹¹¹ Tirmizî konuyla ilgili diğer hadislerin mürsel, bu rivayetin ise muttasıl olduğunu söylemiş, bazı hadisçilerin Hakem'in rivayetlerini terk ettiklerini belirtmiştir.¹¹² Tirmizî muhtemelen muttasıl hadisin başka tarikini bulamadığı için sahâbeye hakaret eden Hakem'in rivayetini almıştır.

2.23. Nûh b. Kays (ö. 184/800)

Kütüb-i Hamse musannifleri Nuh'un hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim "sika"; İbn Maîn "sâlih" lafızlarıyla ta'dîl etmişlerdir.¹¹³ Ebû Dâvûd Şîî olduğunu söylemiştir.¹¹⁴ Tirmizî bu râviden dört hadis nakletmiş olup¹¹⁵ bunlardan birinde teferrüd vardır. Aynı rivayetin senesinde bir diğer Şîî râvi Hârûn b. Ebî Saîd de vardır.¹¹⁶

2.24. Ali b. Hâşim b. el-Berîd (ö. 189/804)

Kütüb-i Hamse musannifleri ve *Edeb*'inde Buhârî bu râvinin hadisleriyle ihticâc etmişlerdir. İbn Maîn "sika"; Ahmed b. Hanbel "la be'se bih"; Ali b. el-Medîni ve Ebû Zur'a "sadûk"; Ebû Hâtim "Şîî, hadisi yazılır" lafızlarıyla ta'dîl etmişlerdir.¹¹⁷ Tirmizî bu râviden Şia ile ilgisi olmayan iki hadis nakletmiştir.¹¹⁸

2.25. Mansûr b. Ebi'l-Esved (ö. ?)

¹⁰⁷ Tirmizî, Cenâiz, 75; Edeb, 33; 42; Menâkıb, 37.

¹⁰⁸ Tirmizî, Cenâiz, 75; Birr, 33; Edeb, 42; Menâkıb, 37.

¹⁰⁹ Buhârî, *Târih*, 2/345; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 3/119.

¹¹⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/428.

¹¹¹ Tirmizî, *Daavât*, 91.

¹¹² Tirmizî, *Daavât*, 91.

¹¹³ Buhârî, *Târih*, 8: 112.

¹¹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30/56; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/485.

¹¹⁵ Tirmizî, *Salât*, 237; Bir, 66; İlm, 4; Tefsîr, 16.

¹¹⁶ Tirmizî, *İlim*, 4.

¹¹⁷ Buhârî, *Târih*, 6/300; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6/208; İbn Hibbân, *Sikât*, 7/312; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 7/392.

¹¹⁸ Tirmizî, *Sefer*, 3; *Libâs*, 31.

Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Maîn “*sika*”; Ebû Hâtim “*hadisi yazılır*”; Nesâî “*leyse bihî be’s*” lafızlarıyla ta’dîl etmişlerdir.¹¹⁹ Şia’ya mensuptur.¹²⁰ Tirmizî bu râviden iki hadis nakletmiştir.¹²¹ Bunlardan biri Hz. Ebû Bekir’i öven bir hadistir.¹²² Rivayette Efendimiz (sav) Hz. Ebû Bekir’i “Havz-i kevser ve mağaradaki arkadaşım” buyurarak övmüştür. Rivayet sadece Mansûr tarikiyle nakledilmiştir. Rivayetin Mansûr’un olmadığı başka tarikleri de vardır. Üstelik bu rivayetlerin sahâbî râvisi de farklıdır.¹²³

2.26. Seleme b. el-Fadl (ö. 190/805)

Tirmizî, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce onun hadisleriyle ihticâc etmiştir. Buhârî “*münker hadisleri var*”,¹²⁴ Ali b. Medînî “*Rey’den çıkmadan hadislerini attık*” cümleleriyle; Nesâî ise “*zayıf*” lafızıyla onu cerh etmiştir.¹²⁵ İbn Maîn “*sika, leyse bihî be’s*” lafızlarıyla ta’dîl etmiş, Şîî olduğunu söylemiştir.¹²⁶ İbn Ebî Hâtim “*mahalluhu sîdk*” dedikten sonra “hadisleri yazılır ama ihticâc için kullanılmaz” demiştir.¹²⁷ Tirmizî bu râviden Şia ile ilgisi olmayan iki hadis rivayet etmiştir.¹²⁸ Hadislerden bir tanesi sadece Seleme tarikiyle gelmiştir. Fakat Tirmizî, konuyla ilgili başka tarikten gelen hadis bulunduğunu söylemiştir.¹²⁹

2.27. Muhammed b. Fudayl (ö. 195/810)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel “*Şîî hasenü’l-hadîs*”; Dârimî “*sika*”; Ebû Hâtim “*şeyh*”; Ebû Zur’a “*sadûk*” lafızlarıyla ta’dîl etmişlerdir.¹³⁰ Tirmizî, Muhammed b. Fudayl’dan yirmi sekiz hadis nakletmiştir.¹³¹ Cebrâîl’in Hz. Aîşe, Hz. Ebû Bekir ve Ömer’i övmesi ile ilgili rivayet de Muhammed b. Fudayl’dan nakledilmiştir.¹³² Tirmizî’nin naklettiği hadisler arasında Şia ile ilgili bir rivayet yoktur. Ancak Hz. Ali ve Ehl-i beyti öven

¹¹⁹ Buhârî, *Târîh*, 7/348; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 8/170.

¹²⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 10/306; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 10/306.

¹²¹ Tirmizî, *Menâkıb*, 16; Et’ime, 48.

¹²² Tirmizî, *Menâkıb*, 16.

¹²³ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavûd, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2002), 26/32; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 5/613.

¹²⁴ Buhârî, *et-Târîh*, 4/84.

¹²⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 4/169.

¹²⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 4/153.

¹²⁷ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 4/169.

¹²⁸ Tirmizî, *Tahâre*, 44; *Cihâd*, 7.

¹²⁹ Tirmizî, *Cihad*, 7.

¹³⁰ Buhârî, *Târîh*, 1/207; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 8/58; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 26/298; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 9/405.

¹³¹ Tirmizî, *Sâlât*, 2; *Nikâh*, 17; *Radâ’*, 10; *Buyû*, 26; *Ahkâm*, 4; *Libâs*, 7; *Et’ime*, 34; *Bir*, 15; 63; *Tib*, 12; *Kader*, 13; *Fiten*, 36; 45; 65; *Şahâdât*, 4; *Sıfatü’l-Cenne*, 2; 13; *İsti’zân*, 5; *Edeb*, 60; *Tefsîr*, 7; 19; 52; 89; *Daavât*, 73; 127; *Menâkıb*, 4; 20; 32.

¹³² Tirmizî, *İlm*, 5; *Menâkıb*, 14.

dört hadis nakletmiştir. Bunlardan “Bu mescitte ben ve Ali'den başkasının cünüp bulunması (geçmesi) caiz değildir.”¹³³ şeklindeki hadis hakkında Tirmizî “Sadece Muhammed b. Fudayl tarikiyle bilinir, Buhârî bu hadisi benden işittiğinde garib buldu” demiştir. Ancak Bezzâr rivayeti başka tarikle nakletmiştir.¹³⁴ Görüldüğü gibi Tirmizî mezkûr rivayeti Buhârî'ye söylemiş, o da rivayeti garib bulmuştur. Buna göre Buhârî'nin bu hadisi bilmesine rağmen sıhhatine güvenmediği için kitabına almadığı söylenebilir. Ayrıca Buhârî'nin hadisleri değerlendirmede Tirmizî'den daha titiz davnaldığını da gösterir. Buhârî, Muhammed b. Fudayl'ın hadislerini kitabına almıştır. Bu sebeple bu hadisteki garabetin sebebi, metinde geçen konuyla ilgili olmalıdır.

Tirmizî'nin Muhammed b. Fudayl tarikiye naklettiği “*Munafıklar Ali'yi sevmez, mümin de kızdırmaz*” rivayetini Ahmed b. Hanbel başka tarikle nakletmiştir.¹³⁵

Ehl-i beytle ilgili diğer hadis ise “*Hz. Hasan ve Hüseyin cennette gençlerin efendisidir*” rivayetidir. Bu rivayet başka tariklerle nakledilmiştir.¹³⁶ Tirmizî bunun dışında üç hadis için de “Sadece Muhammed tarikiyle bilinir” hükmü vermiştir. Bunlardan biri yukarıda da işaret ettiğimiz Hz. Ali ile Peygamber efendimiz arasında geçen gizli konuşma ile ilgili Ecleh kanalıyla rivayet edilen hadistir. Daha önceden de vurguladığımız gibi Taberânî bu hadisi başka tarikten nakletmiştir. Ancak rivayetin senedinde iki Şîî râvi olduğu da bir gerçektir. Bu sebeple bu rivayete karşı ihtiyatlı davranmak gerekmektedir. Ayrıca Tirmizî'nin bu rivayet ile ilgili değerlendirmelerinden ricâl tenkidinde Buhârî ve Müslim gibi sıkı davranmadığı sonucuna varabiliriz. Münferid kalan diğer iki hadis ise tek olarak zikredilmiş, konuyla ilgili başka bir rivayete işaret edilmemiştir.¹³⁷

2.28. Ali b. Âsım (ö. 201/816)

Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce Ali b. Asım'ın rivayetlerini kitaplarına almışlardır. Hatasında ısrar etmesiyle bilinir. Şîî olduğu söylenmiştir. Buhârî, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim zayıf bir râvi olduğunu vurgulamışlardır.¹³⁸ Tirmizî bu râviden Şia ile ilgisi olmayan iki hadis nakletmiştir. Her iki hadis de sadece Ali b. Âsım tarikiyle nakledilmiş olup, konuyla ilgili başka rivayet olmadığı vurgulanmıştır.¹³⁹ Üstelik Tirmizî, “*Başına bir felaket gelen kişiye geçmiş olsun ziyaretine gidene, musibete uğrayan kişi kadar sevap vardır*” hadisi hakkındaki za'fiyetin Ali b. Asım sebebiyle olduğunu vurgulamıştır.

¹³³ Tirmizî, Menâkıb, 20.

¹³⁴ Ebû Bekir b. Ahmed b. Amr b. Abdulhâlik el-Bezzâr, *Müsned*, (Medine: Mektebetü'l-Ulûm, 2009), 4/36.

¹³⁵ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Fedâilü's-sahâbe*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983) 2/622; Tirmizî, Menâkıb, 20.

¹³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 17/31.

¹³⁷ Tirmizî, Bir, 63; Fiten, 36.

¹³⁸ Buhârî, *Târîh*, 6/291; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6/199; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/504; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-huffâz*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/231; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/344; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, 403.

¹³⁹ Tirmizî, Cenâiz, 71; Tefsîr, 17.

2.29. İshâk b. Mansûr es-Selûlî (ö. 204/819)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Maîn ve Ebû Hâtim “*leyse bihî be’s*” lafzıyla ta’dîl etmişlerdir.¹⁴⁰ İbn Hibbân *Sikât*’ında zikretmiştir.¹⁴¹ Şîî mezhebine mensuptur.¹⁴² Tirmizî bu râviden üç hadis nakletmiştir.¹⁴³ Hadisler Şia ile ilgili değildir.

2.30. Hâlid b. Tahmân Hâlid Ebû’l-Alâ (ö. ?)

Kütüb-i Sitte musanniflerinden sadece Tirmizî bu râvinin hadislerini kitabına almıştır. İbn Hibbân *Sikât*’ında zikretmiş, hata ve vehimleri olduğunu vurgulamıştır.¹⁴⁴ İbn Maîn “*zayıf*”; Ebû Hatîm ise “*zayıf, şîî*” lafızlarıyla cerh etmişlerdir.¹⁴⁵ Tirmizî bu râviden üç hadis nakletmiştir.¹⁴⁶ Hadisler Şia ile ilgili değildir. Bu rivayetlerden bir tanesi sadece Halid b. Tahmân’ın olduğu tarikle rivayet edilmiş, Tirmizî konuyla ilgili başka bir hadis nakledilmemiştir.¹⁴⁷

2.31. Hâlid b. Mahled (ö. 210/825)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadisleriyle ihticâc etmişlerdir. İbn Maîn “*mâ bihi be’s*” hadisi yazılır”; Ahmed b. Hanbel “*münker hadisleri var*” demiştir.¹⁴⁸ Aşırı Şîî olduğu iddia edilmiştir. Ebû Dâvûd onunla ilgili olarak “*Sadûk ama şîî*” tabirini kullanmıştır.¹⁴⁹ Tirmizî ondan Şia ile ilgisi olmayan dört hadis nakletmiştir.¹⁵⁰ Rivayetlerden birinde Hz. Peygamber (sav) Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hakkında “Allah’ım ben onları seviyorum. Sen de onları ve onları seveni sev.” buyurmuştur. Rivayet Buhârî tarafından başka bir tarikle nakledilmiştir.¹⁵¹

2.32. İsmâîl b. Ebân el-Varrâk (ö. 216/231)

Ebû Dâvûd ve Tirmizî bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel *sika*; Ebû Hâtim *sadûk, lâ be’s* *bih* lafızlarıyla ta’dîl etmiştir.¹⁵² Şîî olmakla itham edilmiştir. Cûzecânî “*Haktan*

¹⁴⁰ Buhârî, *Târih*, 1/403; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 2/234.

¹⁴¹ İbn Hibbân, *Sikât*, 8/112.

¹⁴² Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 2/480; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 1/251.

¹⁴³ Tirmizî, *Hac*, 94; *Libâs* 36; *Edeb* 5.

¹⁴⁴ İbn Hibbân, *Sikât*, 6/257.

¹⁴⁵ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 3/337; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, /96; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 3/98.

¹⁴⁶ Tirmizî, *Salât*, 66; *Sıfatü’l-kıyâme*, 41; *Fedâilü’l-Kur’ân*, 22.

¹⁴⁷ Tirmizî, *Fedâilü’l-Kur’ân*, 22.

¹⁴⁸ Buhârî, *Târih*, 3/174; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 3/354.

¹⁴⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, thk. Mahmûd Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1990), 6/372; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 8/167; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 3/118.

¹⁵⁰ Tirmizî, *Zühd*, 24; *Fedâilü’l-Kur’ân*, 11; *Tefsîr*, 6; *Menâkıb*, 31.

¹⁵¹ Buhârî, *Fedâilü’s-sahâbe*, 22.

¹⁵² İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 2/161.

meyletmiştir; ama Efendimiz (sav) adına hadis uydurmamıştır” demiştir.¹⁵³ Tirmizî İsmail'den sadece onun tarikiyle gelen bir hadis nakletmiştir. Bu hadisin senesinde Yahyâ b. Ya'lâ da bulunmaktadır.¹⁵⁴

2.33. Muhammed b. Abdullah b. Zübeyr Ebû Ahmed ez-Zübeyrî (ö. 230/844)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Münekkidler Ebû Ahmed'i *hâfız, imâm, müctehid* gibi birinci dereceden tad'îl lafızlarıyla övmüşlerdir.¹⁵⁵ İbn Ebî Hâtim bazen hata ettiğini de söylemiştir. Onun Şîî olduğu rivayet edilmiştir.¹⁵⁶ Tirmizî bu râvi hakkında “*sika, hafız*” dedikten sonra Bündâr'ın “Ebû Ahmed kadar güçlü hafızaya sahip kimseyi görmedim” dediğini nakletmiştir.¹⁵⁷ Tirmizî bu râvinin Şia ile ilgisi olmayan kırk dokuz hadisini nakletmiştir. Bu rivayetlerin hiçbirinde Ebû Ahmed'in teferrüdünden bahsedilmemiştir. Ebû Ahmed'in rivayetleri arasında Hz. Ali ile ilgili iki hadis vardır. Bunlardan ilki “*Mûsâ'ya göre Hârûn ne ise Hz. Ali de benim için öyledir. Fakat benden sonra nebilik olmaz.*”¹⁵⁸ hadisidir. Müslim bu rivayeti başka tarikle nakletmiştir.¹⁵⁹ İkincisi ise Hz. Peygamber'in (sav) Hz. Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'i bir örtü ile örtüp “*Allah'ım bunlar benim Ehl-i beytim ve yakınlarımdır.*” buyurduğu yönündeki rivayettir.¹⁶⁰ Tirmizî bu rivayetin başka tariklerinin de olduğunu söylemiştir. Bu iki rivayet de Ehl-i Sünnet tarafından sahîh görülen rivayetlerdendir. Bu sebeple Tirmizî, diğer bazı hadisçiler gibi bu rivayeti bid'atçının mezhep propagandası olarak değerlendirmemiştir.

2.34. Abbâd b. Yakub el-Kûfî (ö. 250/864)

Öğrencileri arasında Buhârî, Tirmizî ve İbn Mâce vardır. Buhârî ondan sadece bir hadis rivayet etmiştir.¹⁶¹ İbn Adî, Şîilikte aşırı gittiğini ve fedail konusunda münker rivayetleri olduğunu söylemiştir.¹⁶² İbn Huzeyme onun hakkında “*Rivayetinde güvenilir inancı sıkıntılı Abbâd*” demiştir. O, Hz. Osman ile Talha ve Zübeyr'e olan kinini belli etmiştir.¹⁶³ İbn Hibbân Şia propagandası yaptığını söylemiştir.¹⁶⁴ Ebû Hâtim “*şeyh*” lafzıyla ta'dîl etmiştir.¹⁶⁵ Tirmizî Abbâd'ın üç hadisini kitabına

¹⁵³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1/270.

¹⁵⁴ Tirmizî, *Cenâiz*, 75.

¹⁵⁵ Buhârî, *Tarih*, 1/ 134; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 7/297; İbn Hibbân, *Sikât*, 9/58.

¹⁵⁶ İclî, *Ma'refetü's-sikât*, 1/406.

¹⁵⁷ Tirmizî, *Salat*, 300.

¹⁵⁸ Tirmizî, *Menâkıb*, 20.

¹⁵⁹ Müslim, *Fedâilü's-sahâbe*, 30.

¹⁶⁰ Tirmizî, *Menâkıb*, 61.

¹⁶¹ Buhârî, *Tevhîd*, 48.

¹⁶² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/109.

¹⁶³ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14/177.

¹⁶⁴ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2/172.

¹⁶⁵ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6/ 88.

almıştır.¹⁶⁶ Bunlardan hiçbiri Şia ile ilgili değildir. Ayrıca Abbâd rivayetlerde teferrüd etmemiştir. Görüldüğü gibi Tirmizî, Şia propagandası yapan Abbâd'dan Şia ile ilgisi olmayan rivayetleri nakletmiştir.

2.35. Abdullah b. Abdülkuddûs (ö. 250/864)

Kütüb-i Sitte musanniflerinden sadece Tirmizî bu râvinin hadisleriyle ihticâc etmiştir. İbn Maîn “*leyse bihî be’s*” lafzıyla ta’dil etmiştir.¹⁶⁷ İbn Hacer’in nakline göre İbn Maîn “*leyse bi-şey’, habis, Râfizî*” demiştir. Buhârî “Aslen sadûk olmakla birlikte zayıf rivayetleri vardır” derken, Ebû Dâvûd ve Nesâî “*zayıf*” lafzıyla cerh etmişlerdir. Ebû Dâvûd Şiî olduğunu söylemiştir.¹⁶⁸ İbn Adî “*Bütün rivayetleri Ehl-i beytle ilgilidir*” demiştir.¹⁶⁹ Onun bu sözünü “Rivayetlerinin çoğu” şeklinde anlamak gerekir. Çünkü Tirmizî ondan iki hadis nakletmiştir. Rivayetler Ehl-i beytle ilgili değildir. Rivayetlerden biri Hz. Ebû Bekir ve Ömer’in fazileti ile ilgilidir.

Değerlendirme

Tirmizî otuz beş Şiî râviden 212 hadis nakletmiştir. Bu rivayetlerden otuz tanesi sadece Şiî râvinin olduğu senedle münferid olarak nakledilmiştir. Bunlardan altı tanesi hakkında farklı tariklerle gelen rivayetler nakledilmiştir. İki tanesiyle amel edildiği vurgulanmıştır. Geri kalan yirmi iki hadis ise münferid senedle zikredilmiştir.

Bid’atçı otuz beş râviden beş tanesinin rivayetlerini sadece Tirmizî kitabına almıştır. Üç râvinin rivayetleri ise Tirmizî ile İbn Mâce tarafından nakledilmiştir.

Ric’at, küfre düşüren sebepler arasında olmasına rağmen Tirmizî, Cabir b. Yezîd, Sâbit b. Safiyye ve Osman b. Umeyr gibi ric’ata inanan râvilerden hadis nakletmiştir. Tirmizî, sahabeye kinini belli eden, Râfizî olarak vasıflanan Abbâd’dan da hadis nakletmiştir.

Keza mezhebi adına hadis uydurmakla itham edilen Hâris el-A’ver, Umâre b. Cüveyn ve Câbir b. Yezîd’dan da hadis nakletmiştir. Zaman zaman bu râvilerin teferrüd ettiği hadisleri nakletmekten de çekinmemiştir. Tirmizî bu durumun sebebini sika râvilerin itham edilen râvilerden hadis rivayet etmeyi terk etmemesi olarak göstermiştir. Başta Bağdâdî olmak üzere muhaddislerin birçoğu, sika bir râvinin herhangi bir râviden hadis rivayet etmesini tezkiye olarak kabul etmezken; bir kısım âlim ise bu durumu tezkiye olarak görür.¹⁷⁰ Elbette ki bahsedilen durum mechûl râvilerle ilgilidir. Tirmizî’nin sika râvi rivayet ediyor diyerek hadis naklettiği râviler ise mechûl değildir. Ayrıca Tirmizî’nin nakilde bulunduğu râviden hadis nakleden sika râvi sayısı birden fazladır. Ancak mezkûr râviler hakkında

¹⁶⁶ Tirmizî, *Cuma*, 14; *Fiten*, 38; *Menâkıb*, 6.

¹⁶⁷ Buhârî, *Târih*, 5/141; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 5/105.

¹⁶⁸ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 15/242; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 5/304.

¹⁶⁹ İbn Adî, *Kâmil*, 4/197.

¹⁷⁰ Hatîb Bağdâdî, *el-Kifâye*, 1/89; Şemseddîn Ebû’l-Hayr Muhammed b. Abdullah es-Sehâvî, *Fethü’l-muğîs bi şerhi Elfiyeti’l-Hadîs*, thk. Ali Hüseyin Ali, (Kâhire: Mektebetü’s-Sünne, 2003), 2/43.

yapılan değerlendirmeler, bu raviler hakkındaki şüphely canlı tutmaktadır. Bu sebeple Tirmizî'nin bu ravilerden yaptığı nakillere ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Muhtemelen Tirmizî, bu râvilere yapılan eleştirileri, mezhepleriyle ilgili görüşleri hakkında olduğunu varsaymış, bu sebeple itimat ettiği rivayetlerini nakletmiştir.

Tirmizî altı Şîf râviden Ehl-i beytin faziletine dair hadisler de nakletmiştir. Muhammed b. Fudayl ve Câbir'den nakledilen Hz. Ali'nin faziletine dair hadislerle ilgili “*Sadece bu tarikle bilinir*” hükmü verilmiştir. Ancak yaptığımız araştırmada bu rivayetlerin başka tariklerine ulaşılmıştır. Elbette rivayetin başka bir tarikle nakledilmiş olması, rivayet üzerindeki şüphely tamamen ortadan kaldırmaz. Üstelik bu rivayetleri *Kütüb-i sitte* müelliflerinden sadece Tirmizî nakletmiştir.¹⁷¹ Ayrıca Hâris, Umâre, Eclah ve Ca'fer b. Süleyman vasıtasıyla nakledilen Hz. Ali'nin faziletine dair hadisleri de *Kütüb-i sitte* müelliflerinden sadece Tirmizî nakletmiştir. Şu hâlde Tirmizî Ehl-i beytin faziletine dair rivayetleri, mezhep propagandası olarak değerlendirmemiştir. Onun böyle bir tavır sergilemesinin sebebi muhtemelen Ehl-i beyt hakkında sahîh tariklerle gelen rivayetlerdir. Ancak diğer *Kütüb-i sitte* müelliflerinin bu hadisleri kitaplarına almamaları, bu hadisleri mezhep propogandası olarak gördükleri şeklinde yorumlanabilir. Bu sebeple Tirmizî'nin bu tür hadislerine ihtiyatlı bir şekilde yaklaşmak daha selim bir yoldur.

3. Mürcî Râviler

Başta Hz. Osman ve Hz. Ali olmak üzere mürtekib-i kebîreyi Allah'a havale edip konu hakkında konuşmamayı benimseyen gruptur.¹⁷² Muhaddislerin cerh ettiği Mürcie, imanı amelden soyutlayan ekollerdir. Fakat Mürcî olmakla itham edilmesine rağmen rivayetleri muteber hadis kitaplarına giren birçok râvi bulunmaktadır. Bu sebeple ircâ tek başına râvinin rivayetlerinin terki için yeterli değildir.¹⁷³ Başta Mâturîdî olmak üzere birçok Kelâm âlimi Mürcie'yi ikiye ayırmış, yukarıda bizim verdiğimiz genel tanıma girenleri muteber kabul etmiştir. Onlara göre eleştirilmesi gereken Mürcie “iman varsa yapılan kötülüklerin zararı; küfür varsa iyiliklerin bir faydası olmaz” diyen gruptur.¹⁷⁴ Ricâl kitaplarında râvinin Mürcî olduğunu söylemekle yetinilir; ayrıntıya girilmez. En azından bizim Mürci olduğunu tespit ettiğimiz râviler için durum bu merkezdedir. Bu sebeple râvinin Mürcie'nin hangi grubuna girdiğinin tespiti zordur. İrcâ tek başına cerh sebebi olmadığı için de râviyle ilgili diğer

¹⁷¹ Yaptığımız araştırmada Hz. Ali'nin faziletine dair hadislerde Şîf olmakla itham edilen birçok râvi olduğu görülmüştür. Bu sebeple Hz. Ali'nin fazileti ile ilgili rivayetlerde Şîf râvilerin rolünün müstakil bir şekilde araştırılmasının daha faydalı olacağı kanaatine ulaşılmıştır.

¹⁷² Eş'arî, *Makâlât*, 1/213. Mürcie ile ilgili detaylı bilgi için Hüseyin Kahraman, *Hadis İlminde İrcâ ve Mürcî Râviler*, (Bursa: Emin Yayınları, 2011).

¹⁷³ Kahraman, *Mürcî Râviler*, 138.

¹⁷⁴ Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, çev. Komisyon, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 1: 81; İrfan Abdulhamid, *İ'tikadî Mezhepler ve Akaid Esasları*, çev. Saim Yeprem, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 96-107; Fatih Muhammed Yüksel, *Mâturîdî'de Hadis Yorumu*, (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019) 87-89.

hususlara bakılarak karar verilmelidir. Bu araştırmada “bid‘at fikir” olarak mürtekib-i kebireyi Allah’a havale etmek değil, iman varsa amel zarar vermez dūřüncesi esas alınmıştır.

3.1. Amr b. Murre (ö. 116/734)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Hanîfe’nin hocasıdır. Mürcî olduğunu bizzat kendisi de söylemiştir.¹⁷⁵ İbn Maîn “*sika*”; Ebû Hatim “*sadûk sika*” lafızlarıyla ta’dîl etmişlerdir.¹⁷⁶ İbn Hibbân onu *Sikât*’ında zikretmiştir.¹⁷⁷ Tirmizî bu râviden Mürcie ile ilgisi olmayan yirmi sekiz hadis nakletmiştir.¹⁷⁸ Bunlardan sadece bir tanesinde teferrüd vardır. “İmama sonradan yetişen camiye girdiğinde imam ne yapıyorsa ona uysun” rivayeti sadece Amr b. Murre tarikiyle merfû müsned olarak nakledilmiştir.¹⁷⁹

3.2. Hammâd b. Ebî Süleymân (ö. 120/737)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Hibbân “*Mürcî, hataları var*”;¹⁸⁰ Nesâî “*Mürcî sika*”; İbn Şübrüme, “*Hammâd’dan daha güvendiğim Kûfeli bir fakih yoktur*” ifadeleriyle, Ma’mer b. Râşid ise “*Onun gibisini görmedim*” sözleriyle onu ta’dîl etmiştir. Ebû Hâtim fıkıh bilgisini takdir etmiş, rivayetleri hakkında “*la yühteccü bih*” demiştir.¹⁸¹ Tirmizî Hammâd’dan doğrudan bir hadis nakletmemiştir. Ancak onun rivayetlerine iki yerde işaret etmekle yetinmiştir.¹⁸²

3.3. Husayf b. Abdurrahmân el-Cezerî (ö. 137/754)

Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Maîn ve Ebû Hâtim *salih*; Ebû Zur’a *sika* lafızlarıyla ta’dîl etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel *zayıf* lafzıyla cerh etmiştir. Ebû Hâtim onun hafızasının zayıf olduğunu vurgulamıştır.¹⁸³ Nesâî Abdulaziz b. Abdurrahman’ın ondan rivayetlerinin çok zayıf olduğunu vurgulamış; diğer râvilerin ondan rivayetleri için ise “*la be’s’e bih*” demiştir. İbn Adî de ondan *sika* râvilerin yaptığı rivayetlerde beis olmadığını söylemiştir.¹⁸⁴ Mürcî olduğu söylenmiştir.¹⁸⁵ Tirmizî bu râviden Mürcie ile ilgisi olmayan

¹⁷⁵ Buhârî, *Târîh*, 6/369.

¹⁷⁶ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6/258.

¹⁷⁷ İbn Hibbân, *Sikât*, 5/193.

¹⁷⁸ Tirmizî, *Tahâre*, 13; 111; *Salât*, 30; 58; 182; *Vitir*, 5; 15; *Sefer*, 24; *Zekât*, 5; 34; *Cenâiz*, 37; *Ahkâm*, 5; *Fedâilü’l-cihâd*, 9; *Ebvâbü’l-cihâd*, 34; *Et’ime*, 31; *Eşribe*, 5; *Zühd*, 44; *Sıfatü’l-kıyâme*, 56; *İlim*, 33; *Tefsîr*, 9; 18; 91; *Daavât*, 69; 96; 103; 112; *Menâkıb*, 18; 20; 29.

¹⁷⁹ Tirmizî, *Sefer*, 24.

¹⁸⁰ Buhârî, *Târîh*, 3/19; İbn Hibbân, *Sikât*, 4/160.

¹⁸¹ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 3/147.

¹⁸² Tirmizî, *Tahâre*, 9; *Salât*, 158.

¹⁸³ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 3 404.

¹⁸⁴ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 8/257; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 3/143.

¹⁸⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 3/ 144.

yedi adet hadis nakletmiştir.¹⁸⁶ Bu rivayetlerden bir tanesi sadece Husayf kanalıyla rivayet edilmiştir. Tirmizî'ye göre bu rivayette infirad eden kişi Husayf'ın öğrencisi Abdusselâm b. Harb'dır.¹⁸⁷

3.4. Abdulhamîd b. Cafer (ö. 153/770)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Maîn "sika"; Ebû Hâtim "mahalluhû sîdk" lafızlarıyla ta'dîl etmişlerdir.¹⁸⁸ İbn Hibbân *Sikât'*ında zikretmiştir.¹⁸⁹ Sevrî ve Yahya b. Saîd el-Kattân kader hakkındaki görüşleri sebebiyle zayıf olarak nitelemiştir.¹⁹⁰ Tirmizî bu râviden Mürcie ile ilgisi olmayan on hadis nakletmiştir.¹⁹¹ Bunlardan sadece birinde infirâd vardır. Fakat bu infirâdın sebebi Abdulhamid b. Ca'fer değildir.¹⁹²

3.5. Beşîr b. el-Muhâcir (ö. ?)

Buhârî dışındaki *Kütüb-i Sitte* musannifleri bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Buhârî "Sikanın rivayetine muhalif rivayetleri var"; Ahmed b. Hanbel "münker"; Ebû Hâtim "Hadisleri yazılır; ihticâc edilmez"¹⁹³ lafızlarıyla onu cerh etmişlerdir.¹⁹⁴ İbn Maîn, iclî "sika"; Nesâî "leyse bihî be's" lafızlarıyla ta'dîl etmiş, İbn Hibbân onu *Sikât'*ında zikretmiştir.¹⁹⁵ Ukaylî, Mürcî olduğunu söylemiştir.¹⁹⁶ Tirmizî bu râviden Mürcie ile ilgisi olmayan bir hadis nakletmiştir.¹⁹⁷

3.6. Abdulaziz b. Ebî Ravvâd (ö. 155/771)

Müslim dışındaki *Kütüb-i Sitte* musannifleri bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Mürcî bir râvidir. Yahya b. Saîd "Sikadır; görüşleri sebebiyle hadisleri terkedilmez" derken, İbn Maîn "sika"; Ahmed b. Hanbel "racülün salih"; Ebû Hâtim "sadûk sika" lafızlarına ta'dîl etmişlerdir.¹⁹⁸ Yahyâ b. Süleym (ö. 193/808) ve İbn Sa'd, Mürcî olduğunu söylemiştir.¹⁹⁹ Tirmizî bu râviden iki hadis

¹⁸⁶ Tirmizî, Tahâre, 103; Salât, 103; 190; Vitir, 9; Zekât, 5; Hac, 9; 100; Tefsîr, 4.

¹⁸⁷ Tirmizî, Hac, 9.

¹⁸⁸ Buhârî, *Târîh*, 6/51; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6/10.

¹⁸⁹ İbn Hibbân, *Sikât*, 7/122.

¹⁹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16 420.

¹⁹¹ Tirmizî, Tahâre, 30; Salât, 115; 117; 130; Nikah, 32; Tıb, 30; Fiten, 50; Tefsîr, 2; 16; 19.

¹⁹² Tirmizî, Tefsîr, 19.

¹⁹³ Buhârî, *Târîh*, 2/101;

¹⁹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/177.

¹⁹⁵ İbn Hibbân, *Sikât*, 6/98.

¹⁹⁶ Ukaylî, *Duafâ*, 1/143.

¹⁹⁷ Tirmizî, *Emsâl*, 7.

¹⁹⁸ Buhârî, *Târîh*, 6/22; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 5/394.

¹⁹⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/39; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/338.

nakletmiştir.²⁰⁰ Rivayetler Mürcie ilgili olmayıp bir tanesinde teferrüd söz konusudur.²⁰¹ Teferrüd bulunan hadislerle birlikte başka hadis zikredilmemiştir.

3.7. Ömer b. Zerr (ö. 157/773)

Müslim dışındaki *Kütüb-i Sitte* musannifleri bu râvinin hadisleriyle ihticâc etmişlerdir. Yahya b. Saîd “*hatalı görüşlerinden ötürü hadislerinin terkine gerek olmayan, sika*”; İbn Maîn “*sika*” lafızlarıyla ta’dîl etmişlerdir. Ebû Hâtim *sadûk fakat mezhebinden ötürü hadisleriyle ihticâc edilmez* demiştir.²⁰² İbn Hibbân onu *Sikât*’ında zikretmiştir.²⁰³ Tirmizî bu râviden Mürcie ile ilgisi olmayan iki hadis nakletmiştir.²⁰⁴

3.8. Ebû Bekir en-Nehşelî (ö. 166/782)

Müslim, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ebû Dâvûd “*Mürçî, sika*”; İbn Maîn, Ahmed b. Hanbel ve İclî “*sika*” lafızlarıyla ta’dîl etmişlerdir.²⁰⁵ Tirmizî, Nehşelî’den Mürcie ile ilgisi olmayan bir hadis nakletmiştir.²⁰⁶

3.9. Ebû Sa’d es-Sâğânî (ö. ?)

Kütüb-i Sitte musanniflerinden sadece Tirmizî bu râvinin hadislerini kitabına almıştır. Ebû Dâvûd ve Ahmed b. Hanbel “*Sadûk, Mürçî*” dese de İbn Maîn “*Zayıf*”; Buhârî “*Muzdarib, metruk*” lafızlarıyla cerh etmişlerdir. Ebû Zur’a “*Mürçî’dir; fakat yalancı değildir*” demiştir.²⁰⁷ Tirmizî bu râviden iki hadis nakletmiştir. Hadislerin Mürcie ilgisi olmadığı gibi infirad da bulunmamaktadır.²⁰⁸

3.10. Abdulhamîd b. Abdurrahmân Ebû Yahyâ el-Himmânî (ö. 202/817)

Nesâî dışında bütün *Kütüb-i Sitte* musannifleri bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Maîn “*Sika*”;²⁰⁹ Nesâî “*Leyse bi kavî*”; Ebû Dâvûd “*Mürçî propagandası yapar*” demiş, Ahmed b. Hanbel, İbn Sa’d ve İclî de *zayıf* olduğunu söylemiştir.²¹⁰ Tirmizî bu râviden dört hadis nakletmiştir.²¹¹ Bunlardan sadece bir tanesinde infirâd bulunup infiradın sebebi Abdulhamid değil Sâlih b. Hassân’dır.²¹²

²⁰⁰ Tirmizî, *Salât*, 37.

²⁰¹ Tirmizî, *Birr*, 46.

²⁰² Buhârî, *Târîh*, 6/154; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6/107.

²⁰³ İbn Hibbân, *Sikât*, 7/168.

²⁰⁴ Tirmizî, *Sıfatü’l-kıyâme*, 36; *Tefsîr*, 20.

²⁰⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 12/45.

²⁰⁶ Tirmizî, *Bir*, 20.

²⁰⁷ Buhârî, *Târîh*, /245; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 9/484.

²⁰⁸ Tirmizî, *Libâs*, 31; *Et’ime*, 48.

²⁰⁹ Buhârî, *Târîh*, 6/23; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6/16.

²¹⁰ Mizî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 16/455; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 6/120.

²¹¹ Tirmizî, *Libâs*, 38; *Daavât*, 107; *Menâkıb*, 56; 66.

²¹² Tirmizî, *Libâs*, 38.

3.11. Şebâbe b. Sevvâr el-Medâinî (ö. 204-205/819)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı Şebâbe'nin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir.²¹³ Ali b. Medînî “*sika*; Ebû Hâtim “*sadûk, hadisi yazılır, ihticâc edilmez*” demiştir.²¹⁴ Ahmed b. Hanbel, Mürcie propagandası yaptığı için hadiselerini terk ettiğini söylemiştir. Ebû Zur'a “onun mezhep propagandası yaptığına şahitlik ederim” demiştir.²¹⁵

Görüldüğü gibi münekkid muhaddisler mezhep propagandası yaptığı gerekçesiyle Şebâbe'yi cerh etmişler ama *Kütüb-i Sitte* musannifleri onun hadislerini kitaplarına almışlardır. Tirmizî, Şebâbe'den beş hadis nakletmiştir.²¹⁶ Ahmed b. Hanbel ve Ebû Zur'a gibi muhaddislerden nakledilen cerh hükümleri elbette râvinin adâletiyle ilgili ciddi bir kusurdur. Fakat *Kütüb-i Sitte* müellifleri bu kusuru dikkate almamış, muhtemelen Şebâbe'nin hadislerini mezhep propagandası olarak görmedikleri için nakletmişlerdir. Tirmizî'nin Şebâbe'den naklettiği hadislerden bir tanesi mükerrerdir. Hadislerden bir diğeri ise sadece Şebâbe tarikiyle nakledilmiştir.²¹⁷ Fakat teferrüd Şebâbe kaynaklı değil Amr b. Ramâh kaynaklıdır. Tirmizî bu hadisi aktarmasına gerekçe olarak birçok ilim adamının Amr'dan hadis nakletmesini göstermiştir.

3.12. Hallâd b. Yahyâ (ö. 213/)

Buhârî, Ebû Dâvûd ve Tirmizî bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Numeyr ve Ebû Hâtim “*sadûk*”; Ahmed b. Hanbel “*Mürçî, sika*” lafızlarıyla ta'dîl etmişlerdir.²¹⁸ Kendisinden hadis rivayet edenler arasında Buhârî de vardır.²¹⁹ İbn Hibbân onu *Sikât*'ında zikretmiştir.²²⁰ Tirmizî bu râviden Mürcie ile ilgili olmayan bir hadis nakletmiştir.²²¹

Değerlendirme

Tirmizî on iki Mürçî râviden toplamda altmış üç hadis nakletmiştir. Mürçî olan Sağânî'nin hadisleriyle *Kütüb-i Sitte* musanniflerinden sadece Tirmizî ihticâc etmiştir. Tirmizî'nin hadis naklettiği on iki Mürçî râviden yedisi ta'dîl edilmiş, beşi ise cerh edilmiştir. Bu râvilerden Şebâbe ve Abdulhamid propagandacı/dâî olarak bilinmektedir. Mürçî olmakla itham edilen râviler arasında dâî olma oranı Şîî râvilerle orana daha düşüktür. Muhtemelen mürtekib-i kebîreyi Allah'a havale edenleri de Mürcie'den saymanın bu oranın düşük olmasında etkisi vardır.

²¹³ Buhârî, *Târîh*, 4/270; İbn Hibbân, *Sikât*, 8/312; İbn Adî, *Kâmil*, 3/69.

²¹⁴ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 4/392.

²¹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/346.

²¹⁶ Tirmizî, *Salât*, 156; 191; *Bir*, 61; *Menâkıb*, 75.

²¹⁷ Tirmizî, *Salât*, 303.

²¹⁸ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 3/368.

²¹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/362; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/174.

²²⁰ İbn Hibbân, *Sikât*, 8/229.

²²¹ Tirmizî, *Emsâl*, 7.

Tirmizî, Mürcî râvilerin teferrüd ettikleri hadisleri de nakletmiştir. Üstelik bu râvilerden iki tanesi dâî olmakla itham edilmiştir. Ancak her iki râvinin hadis uydurduklarına dair bir ithama rastlanmamıştır. Şu hâlde Tirmizî'nin mezhep propagandası yapmayı başlı başına râvinin hadisini terk için yeterli bir sebep olarak görmediği söylenebilir. O. dâî olduğu iddia edilen râvinin mezhebiyle ilgili olmayan rivayetlerini konusuna göre değerlendirmiş, bu rivayetler içerisinde zikretmeye değer bulduklarını kitabına almıştır. Zaman zaman bu hadislerle ilgili zafiyeti bizzat kendisi vurgulamıştır.

4. Kaderî Râviler

Önceleri kader taraftarı manasına gelen Kaderiye, sonradan insan fiilerindeki kader etkisini inkâr edenler için kullanılmıştır.²²² Güzel işler ve hayrın Allah'tan; kötü işler ve fiilerin insandan kaynaklandığını söyleyenler de kaderî olarak isimlendirilmiştir.²²³ Kaderiye Ehl-i Sünnet dışı ekoller arasındadır. Bu bölümde Tirmizî'nin Sünen'inde kaderî olduğu iddia edilen râviler ve rivayetleri incelenecektir.

4.1. Abdullah b. Ebî Necîh (ö. 132/749)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Maîn, İbn Ebî Hâtim ve Ebû Zur'a onu "Sika" lafzıyla ta'dîl etmişlerdir. İbn Maîn, İbn Ebî Hâtim ve Ahmed b. Hanbel onun kaderî olduğunu vurgulamışlardır.²²⁴ Tirmizî bu râviden Kaderiye ile ilgili olmayan sekiz hadis nakletmiştir.²²⁵ Tirmizî rivayetlerde teferrüdden söz etmemiştir.

4.2. Bürd b. Sinân ed-Dimeşkî (ö. 135/752)

Buhârî *Edeb*'de, ayrıca Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel "salihü'l-hadis"; İbn Maîn "sika"; İbn Ebî Hâtim "sadûk" lafızlarıyla ta'dîl etmiş ve Kaderî olduğunu vurgulamıştır.²²⁶ Tirmizî bu râviden Kaderiye ile ilgili olmayan iki hadis nakletmiştir.

4.3. Abbâd b. Mansûr (ö. 152/769)

Müslim dışında *Kütüb-i Sitte* musannifleri bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Yahyâ b. Said "Sika; görüşleri sebebiyle hadisleri terk edilmez" derken; Abbâd ile sonradan karşılaşan Ali b. Medîni "Hafızası zayıf" demiştir. İbn Ebî Hâtim ve İbn Sa'd da zayıf bir râvi olduğunu söylemişlerdir.²²⁷ Tirmizî bu râviden Kaderiye ile ilgisi olmayan beş hadis nakletmiştir.²²⁸ Hadislerden iki tanesi ise sadece Abbâd

²²² İbn Hacer, *Hedyu's-sârî*, 646.

²²³ Mustafa Öztürk, "Kaderî Olmakla İthâm Edilen Râviler", *Hitit Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 12/23 (2013) 80.

²²⁴ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 5/203; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 16/219; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 6/54.

²²⁵ Tirmizî, *Savm*, 47; *Hac*, 107; *Nikah*, 40; *Buyû*, 70; *Libâs*, 39; *Et'ime*, 24; *Tefsîr*, 5; 18; 54.

²²⁶ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 2/422.

²²⁷ Buhârî, *Târîh*, 6/40; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6/86; İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/200.

²²⁸ Tirmizî, *Zekât*, 28; *Cenâiz*, 50; *Libâs*, 23; *Tıb*, 9; 12.

kanalıyla gelmiştir. Bu hadisteki infirad Abbâd kaynaklıdır. Fakat Tirmizî konuyla ilgili başka hadisler de nakletmiştir.

4.4. Hişâm b. Ebû Abdullah Senber ed-Destuvâî (ö. 154/770)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn ve Ebû Hâtim tarafından “*sika*” lafzıyla ta‘dîl edilmiştir.²²⁹ İbn Hibbân onu *Sikât*’ında zikretmiştir.²³⁰ Kaderî olmakla itham edilmiştir.²³¹ Tirmizî bu râviden Kaderiye ile ilgili olmayan iki hadis nakletmiş, teferrüden söz etmemiştir.²³²

4.5. Fadl b. Delhem (ö. ?)

Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Hanbel “*leyse bihî be’s*”; İbn Maîn, “*sika*”; Ebû Hâtim, “*sâlihü’l hadis*” lafızlarıyla ta‘dîl etmişlerdir.²³³ Ebû Dâvûd “*leyse bi’l-kavî, Mutezilî*” lafızlarıyla onu cerh etmiştir.²³⁴ Tirmizî bu râviden Kaderiye ile ilgisi olmayan iki hadis nakletmiştir.²³⁵

4.6. Harb b. Meymûn el-Ekber el-Ensârî (ö. 160/776)

Müslim ve Tirmizî bu râvinin hadisleriyle ihticâc etmiştir. Ali b. el-Medîni güvenilir râvi olduğunu vurgulamıştır.²³⁶ Bağdâdî “*sika*”; Sâcî “*sadûk*” lafızlarıyla ta‘dîl etmişlerdir. Kaderî olduğuna dair rivayetler vardır.²³⁷ Tirmizî sadece Harb tarikiyle gelen şefaate ilgili bir hadis nakletmiş; teferrüdün kaynağını söylememiş, konuyla ilgili başka bir hadis nakletmemiştir.²³⁸

4.7. Abdurrahmân b. Sâbit b. Sevbân (ö. 165/781)

Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce ve Buhârî *Edeb*’de bu râvinin hadislerini kullanmışlardır. İbn Maîn “*sâlihü’l-hadîs*”; İbn Ebî Hâtim “*sika*”; Ebû Zur’a, “*la be’se bih*” lafızlarıyla ta‘dîl etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel “*münker hadisleri var*”; Nesâî ise “*zayıf*” diyerek onu cerh etmiştir. İbn Maîn’den bu râvinin zayıf olduğuna dair de rivayet vardır.²³⁹ Osman ed-Dârimi ve İbn Ebî Hâtim Kaderiyeye mensup olduğunu

²²⁹ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 9/59.

²³⁰ İbn Hibbân, *Sikât*, 10/169.

²³¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 30/223; İbn Hacer, *Takrîb*, 1/573.

²³² Tirmizî, *Radâ*, 9; *Tefsîr*, 23.

²³³ Buhârî, *Târîh*, 7/116; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 7/61.

²³⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 8/277.

²³⁵ Tirmizî, *Salât*, 154; *Ferâiz*, 2.

²³⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez -Zehebî, *Siyerü a’lâmi’n-nübelâ*, (Beyrit: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1419/1998), 7/192.

²³⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 2/226.

²³⁸ Tirmizî, *Zühhd*, 9.

²³⁹ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 5/219; Buhârî, *Târîh*, 5/265.

söylemişlerdir.²⁴⁰ Tirmizî bu râviden Kaderiye ile ilgili olmayan beş hadis nakletmiştir.²⁴¹ Bu rivayetlerden bir tanesi sadece Abdurrahman b. Sâbit tarikiyle nakledilmiştir. Buradaki teferrüdün sebebi Abdurrahman'dır. Tirmizî konuyla ilgili başka hadis de nakletmemiştir.

4.8. Hârûn el-A'ver (ö. 170/786)

İbn Mâce dışındaki *Kütüb-i Sitte* musannifleri bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Maîn, Ebû Dâvûd ve Ebû Zur'a "Sika" diyerek onu ta'dîl etmiştir. Şu'be ve İbn Ebî Hâtim güvenilir olduğunu vurgulamıştır. Süleymân b. Harb de onun güçlü bir Kaderî olduğunu vurgulamıştır.²⁴² Tirmizî bu râviden Kaderiye ilgili olmayan iki hadis nakletmiştir.²⁴³ Hadislerden biri sadece Hârûn tarikiyle nakledilmiştir. Teferrüdün sebebi Hârûn olup konuyla ilgili başka hadis nakledilmemiştir.²⁴⁴

4.9. Muhammed b. Dînâr (ö. 171-180/787-796)

Ebû Dâvûd ve Tirmizî bu râvinin hadisiyle ihticâc etmiştir. İbn Maîn ve İbn Ebî Hâtim "la be'se bih"; Ebû Zur'a "sadûk" lafızlarıyla onu ta'dîl etmişlerdir.²⁴⁵ Ebû Dâvûd ölmeden önce hafızasının bozulduğunu söylemiş, zayıf râvi olduğunu vurgulamıştır. Kaderiyeye mensup olduğu rivayet edilmiştir.²⁴⁶ Tirmizî bu râviden Kaderiye ile ilgili olmayan iki hadis nakletmiştir.²⁴⁷ Bunlardan biri sadece Muhammed b. Dînâr kanalıyla nakledilmiştir.²⁴⁸ Tirmizî buradaki infirâdın kaynağını söylememiş fakat rivayetin İbn Dînâr tarafından nakledilen merfû tarihinin yanlış olduğunu, bu rivayetin sahîh tariklerinin mevkûf olarak nakledildiğini vurgulamıştır.

4.10. Abdulvâris b. Saîd (ö. 180/796)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Yahya b. Saîd, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim ve Nesâî tarafından birinci derece ta'dîl lafızlarıyla tevsîk edilmiştir. Oğlu, babasının kader konusunda ve Amr b. Ubeyd'in görüşleri hakkında konuşmadığını söylemiştir.²⁴⁹ Onun sika olduğunu söyleyen İbn Maîn ve Abdullah b. Mübârek kaderî olduğunu vurgulamışlardır.²⁵⁰ Tirmizî bu râviden Kaderiye ile ilgisi olmayan on üç hadis nakletmiş, teferrüden söz etmemiştir.²⁵¹

²⁴⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/17; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/151.

²⁴¹ Tirmizî, *Tahâre*, 43; *Zühd*, 14; *İlm*, 13; *Daavât*, 99; 116.

²⁴² İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 1/156; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/14.

²⁴³ Tirmizî, *Buyû*, 34.

²⁴⁴ Tirmizî, *Ebvâbü'l-kirâat*, 6.

²⁴⁵ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 7/250.

²⁴⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, 1/477.

²⁴⁷ Tirmizî, *Radâ*, 3; *Kirâat*, 3.

²⁴⁸ Tirmizî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 3.

²⁴⁹ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6/75; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/443.

²⁵⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/443.

²⁵¹ Tirmizî, *Salât*, 126; *Savm*, 55; 61; *Hac*, 40; *Cenâiz*, 4; *Buyû*, 35; *Cihâd*, 33; *Libâs*, 13; *Eşribe*, 13; *Fiten*, 15; *Zühd*, 42; *Daavât*, 38.

4.11. Mahbûb b. el-Hasen (ö. ?)

Tirmizî bu râvinin hadislerini kitabına almıştır. İbn Maîn “*leyse bihî be's*”; Ebû Hâtim “*leyse bi'l-kavî*” demiştir.²⁵² Nesâî, “*zayıf*” demiştir.²⁵³ İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir.²⁵⁴ Kaderî olmakla itham edilmiştir.²⁵⁵ Tirmizî bu râviden Kaderiye ile ilgili olmayan bir hadis nakletmiştir.²⁵⁶

4.12. Muhammed b. Sevâ (ö. 189/804)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Şâhin “*Sika*” diyerek ta'dîl etmiştir. İbn Maîn, “*Zekâ açısından Katâde gibi olduğunu*” vurgulamıştır.²⁵⁷ Tirmizî bu râviden Kaderiye ile ilgili olmayan iki hadis nakletmiştir.²⁵⁸

4.13. Sehl b. Yusuf (ö. 190/805)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadisleriyle ihticâc etmiştir. İbn Ebî Hâtim “*lâ be'se bih*”; Nesâî, “*sika*” demiştir.²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn ve Ebû Bekir b. Ebî Şeybe Sehl'den hadis rivayet etmiştir. Kaderiye'ye mesup olduğu ifade edilmiştir.²⁶⁰ Tirmizî bu râviden Kaderiye ile ilgili olmayan iki hadis nakletmiştir.²⁶¹

4.14. Abdullah b. Amr b. Ebî Haccâc Ebû Muammer (ö. 224/838)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Ebî Hâtim, “*sadûk, sika*”; İbn Maîn, “*sika*” ifadesiyle onu ta'dîl etmiştir.²⁶² Ezdî kaderiyeye mensup olduğu için ondan hadis nakletmemiştir. İclî, kaderî olduğunu vurgulamıştır.²⁶³ Tirmizî bu râviden Kaderiye ile ilgili olmayan bir hadis nakletmiştir.²⁶⁴

4.15. Ubeydullah b. Muhammed el-Ayşî (ö. 228/842)

Tirmizî ve Nesâî bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. Ahmed b. Hanbel *sadûk*; Ebû Hâtim “*sadûk sika*” lafızlarıyla ta'dîl etmişlerdir.²⁶⁵ Ebû Dâvûd “*kaderî fikirlerinden ötürü ilmimi ifsad*

²⁵² İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 8/389.

²⁵³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/75.

²⁵⁴ İbn Hibbân, *Sikât*, 7/529.

²⁵⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, 1/474.

²⁵⁶ Tirmizî, *Fiten*, 4.

²⁵⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/331; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 9/208.

²⁵⁸ Tirmizî, *Savm*, 64; *Velâ*, 6.

²⁵⁹ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 4/205.

²⁶⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/260.

²⁶¹ Tirmizî, *Tefsîr*, 10; *Daavât*, 72.

²⁶² İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 5/119.

²⁶³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/355.

²⁶⁴ Tirmizî, *Zühhd*, 38.

²⁶⁵ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 5/335; Buhârî, *Târih*, 5/400.

etmiştir” dese de Sâcî onun Kaderiye mezhebine müntesip olmadığını, bütün gayretini kaderi ispat etmek için harcadığını vurgulamıştır.²⁶⁶ Tirmizî bu râviden kaderle ilgili olmayan sadece bir hadis nakletmiştir.²⁶⁷

Değerlendirme

Tirmizî on beş Kaderî râviden altmış hadis nakletmiştir. Kaderî olan Mahbûb’un rivayetleriyle sadece Tirmizî ihticâc etmiştir. Tirmizî’nin naklettiği hadislerden beş tanesi sadece Kaderî râvinin bulunduğu senedle münferiden nakledilmiştir. Bu hadislerden sadece bir tanesinde farklı rivayetler nakledilmiş, diğerlerinde sadece münferid hadisle yetinilmiştir.

Kaderi olmakla itham edilen râvilerden sadece dört tanesi hakkında cerh ifadelerine yer verilmiştir. Geriye kalan on bir râvi ise münekkitler tarafından ta’dîl edilmiştir. Tirmizî’nin kaderi olmakla itham edilen râvilerinden bazıları için güçlü kaderi fikirleri olduğu vurgulansa da dâî olduklarına dair bir tespite ulaşılmamıştır. Bu sebeple Tirmizî dâî olmakla itham edilmeyen Kaderî râvilerin hadislerini kitabına alarak rivayet etmiştir.

5. Hâricî Râviler

Hâricîlik, Hz. Ali ile Muâviye arasında cereyan eden Siffin vak’asında Hz. Ali’nin yanında yer almalarına rağmen Hz. Ali’nin hakem olayını kabul etmesiyle onu terk edenlerin oluşturduğu gruptur. Bütün Hâricî fırkalar, Hz. Ali’nin hakem olayını kabul etmesi ile küfre düştüğünü iddia ederler. Büyük günah işleyen kişinin küfre düşüp edebî azap göreceği ise, Hâricî fırkaların çoğunun kabul ettiği bir konudur.²⁶⁸ Büyük günahı küfür gördükleri için Hâricîler, hadis uydurma konusunda Şiîler kadar ileri gitmemişlerdir. Ancak bu onların hiç hadis uydurmadıkları manasına gelmemektedir. Zira İbn Lehîa’nın rivayetine göre Hâricîlikten tövbe eden bir kişi “Hadisler dindir. O halde dininizi kimden aldığınıza dikkat edin. Bizler hoşumuza giden bir sözü hadis yapardık.” demiştir. İbn Lehîa’nın naklettiği bu söz onların mezheperini desteklemek için hadis uydurmuş olabileceklerine delâlet etmektedir.²⁶⁹

5.1. Dâvûd b. Husayn (ö. 135/752)

Kütüb-i Sitte musanniflerinin tamamı bu râvinin hadisleriyle ihticâc etmişlerdir. İbn Maîn sika olduğunu vurgulamıştır. İmam Mâlik onun İkrime’den yaptığı rivayetlerini terk etmiştir. Bu durumun sebebi İmam Mâlik’in İkrime’nin rivayetlerine mesafeli durmasıdır. İbn Maîn onun İkrime’den yaptığı rivayetlerini münker saymıştır. İbn Ebî Hâtim ise “Eğer Mâlik ondan hadis nakletmeseydi hadislerini

²⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 19/152; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 7/45.

²⁶⁷ Tirmizî, *Et’ime*, 7.

²⁶⁸ Eş’arî, *Makâlât*, 1/167-168; Hâricî râvilerle ilgili detaylı bilgi için bkz. İdris Asker Hasan İsâvî, “Hâricîlikle İtham Edilen Râviler ve Sahîh-i Buhârî’deki Rivâyetlerine Eleştirel Bir Yaklaşım”, çev: Metin Tekin, *Hadis Tetkikleri*, 16/1 (Haziran 2018): 121-145.

²⁶⁹ Hatîb Bağdâdî, 1/123; Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşei ve Tanıma Yolları Tenkidi*, (İstanbul: İfav Yayınları, 1997), 35.

terk ederdim” demiştir.²⁷⁰ Ebû Zur'a “*leyyin*”, İbn Ebî Hâtim ise “*leyse bi'l-kavî*” sözleriyle cerh etmişlerdir. Hâricî olduğu fakat mezhep propagandası yapmadığı söylenmiştir.²⁷¹ Tirmizî ondan beş hadis nakletmiştir.²⁷² Bu hadislerden üçü İkrime vasıtasıyla nakledilmiştir. Dâvûd'un münferid kaldığı rivayet Hz. Zeyneb ile ilgilidir. Tirmizî onun münferid olarak naklettiği ve Hz. Peygamber'in (sav) kızı Zeyneb'in Ebû'l-Âs ile ikinci evliliğini yeni bir nikâh olmadan yaptığına dair rivayetini eleştirmiştir.²⁷³

5.2. İmrân b. Dâvûd el-Kattân (ö. 160-170/776-786)

Buhârî *Edeb*'de, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce ve Nesâî bu râvinin hadislerini kitaplarına almışlardır. İbn Maîn “*leyse bi'l-kavî*”; Nesâî “*zayıf*”; İbn Ebî Hâtim ise “*umarım sâlihü'l-hadistir*” demiştir.²⁷⁴ Hâricî fikirleri benimsediği nakledilmiştir.²⁷⁵ Tirmizî bu râviden on hadis nakletmiştir.²⁷⁶ Bu rivayetlerden üç tanesi sadece İmrân kanalıyla nakledilmiştir. Teferrüdün kaynağı ise İmrân'dır. Tirmizî ilk konuyla ilgili başka bir hadis nakletmiştir.²⁷⁷ İmrân'ın ikinci teferrüdü ise “Allah katında duadan daha değerli bir şey yoktur” hadisini merfû olarak nakletmesidir. Diğer râviler bu rivayeti mevkûf olarak nakletmişlerdir.²⁷⁸ Üçüncü rivayet ise sadece İmrân kanalıyla nakledilmiş, konuyla ilgili başka hadis nakledilmemiştir.²⁷⁹

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Tirmizî iki Hâricî râviden on beş hadis nakletmiştir. Bu rivayetlerden dört tanesinde teferrüd söz konusudur. Teferrüd edilen senedde Hâricî râviler bulunmaktadır. Bu dört hadisten iki tanesi için farklı rivayet nakledilmiştir.

Sonuç

Tirmizî tespit edebildiğimiz kadarıyla 65 bid'atçı râviden toplam 350 hadis nakletmiştir. Bu 65 râvinin yedi tanesinden *Kütüb-i Sitte* musanniflerinden sadece Tirmizî nakilde bulunmuştur. Bu râvilerden otuz beşi Şîfî, on ikisi Mürcîî, on beşi Kaderî ve iki tanesi ise Hâricî olmakla itham edilmiştir. *Sünen*'in A. Muhammed Şakir tahkikiyle yapılan baskısına göre Tirmizî'de toplamda 3956 hadis bulunmaktadır. Mübârekpûrî'nin Tirmizî şerhinin başında verilen listeye göre ise Tirmizî'de toplamda üç bine yakın râvi bulunmaktadır. Bu rakamlar ışığında Tirmizî'nin hadislerinin yaklaşık yüzde onundan, râvilerinin ise yüzde ikisinden fazlasının bid'atçı olduğu söylenebilir.

²⁷⁰ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 3/409.

²⁷¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/381.

²⁷² Tirmizî, *Tahâre*, 110; *Salât*, 146; *Nikah*, 43; *Buyû*, 63; *Tıb*, 26.

²⁷³ Tirmizî, *Nikâh*, 43.

²⁷⁴ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6/298; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/330.

²⁷⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, 1/429; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/330.

²⁷⁶ Tirmizî, *Ahkâm*, 4; *Nuzûr*, 9; *Siyer*, 24; *Et'ime*, 25; *Sıfatü'l-kıyâme*, 20; 22; *Sıfatü'l-Cenne*, 6; *Daavât*, 1; *Menâkıb*, 72.

²⁷⁷ Tirmizî, *Ahkâm*, 4.

²⁷⁸ Tirmizî, *Daavât*, 1.

²⁷⁹ Tirmizî, *Menâkıb*, 72.

Bid'atçı olmakla itham edilen altmış beş râviden otuz iki tanesi muhaddislerin geneli tarafından sika; on sekiz tanesi ise zayıf kabul edilmiştir. On beş râvi hakkında ise münekkitler ihtilaf etmişlerdir. Râvilerin bid'at ehli olduğuna dair değerlendirmeler sübjektif ve içtihadî olduğu için münekkit ve müsanniflerin görüşleri farklılık arz edebilmektedir.

Tespitlerimize göre Tirmizî'nin bid'atçı râvilerden yaptığı nakiller, Ehl-i beytin faziletine dair olanlar dışırdaki tutulmak kaydıyla bid'atçı râvinin mezhebiyle ilgili değildir. Hz. Ali'nin faziletine dair Şîî râvilerden yapılan nakiller, akla mezhep propagandası ihtimalini getirmektedir. Yaptığımız araştırmada bu hadislerin başka tarikleri tespit edilmiştir. Ancak Hz. Ali'nin faziletiyle ilgili hadislerin senedlerinde Şîî râvilerin yoğun bir şekilde bulunduğu da görülmüştür. Elbette ki Şîî râvinin olmadığı bir tarikin tespiti, rivayet üzerindeki şüpheyi ortadan kaldırmak için yeterli değildir. Bu sebeple *Kütüb-i sitte* müelliflerinden sadece Tirmizî'nin altı farklı Şîî ravi aracılığıyla naklettiği Hz. Ali'nin faziletine dair olan rivayetlere ihtiyatlı bir şekilde yaklaşmak gerekir. Çünkü diğer *Kütüb-i sitte* müelliflerinin bu hadisleri kitaplarına almamaları, bu hadisleri mezhep propagandası olarak değerlendirdikleri ihtimalini canlı tutmaktadır. Üstelik bu hadislerden Muhammed b. Fudayl kanalıyla gelen rivayeti Tirmizî Buhârî'ye aktarmış, Buhârî rivayeti garib bulmuştur.

Sonuç olarak Tirmizî'nin bid'atçı râvilerin kendi mezhebinin görüşleriyle ilgili olmayan ve mezhep görüşünü yansıtmayan konularda hadis nakletmeyi usûl olarak benimsediği söylenebilir. Ona göre Şîî bir râvinin Hz. Ali hakkında rivayeti mezhep propagandası olarak kabul edilmemiştir. Ayrıca Tirmizî'ye göre dâî olmak, başlı başına râvinin hadisini terk için yeterli bir sebep olarak görülmemiştir.

Tirmizî bid'atçı râvilerden kırk beş hadisi teferrüden nakletmiştir. Üstelik Tirmizî zaman zaman mezhebinin propagandasını yapan râvilerin hadislerini teferrüd etmesine rağmen rivayet etmekte bir beis görmemiştir. Aynı durum mezhep adına hadis uyduran râviler için de geçerlidir. Tirmizî birçok muhaddis tarafından cerh edilen bu tür râvilerden hadis nakletmesinin sebebi olarak, sika râvilerin bu tür râvilerden rivayet etmeye devam etmesi ve râvi hakkında bazı muhaddislerin ta'dîl ifadeleri kullanmalarını gösterir. Yani ona göre sika râvilerin mezhebi için hadis uyduran bid'atçı bir râviden hadis rivayetini kesmemesi ve münekkitlerden bir veya birkaçının râviyi ta'dîl etmesi râvinin tezkiyesi için yeterlidir. Tirmizî ve İbn Mâce dışındaki *Kütüb-i sitte* müelliflerinin bu konuda Tirmizî'den farklı düşündüğü de ayrıca vurgulanmalıdır. Elbette buradaki kastımız râvinin sika olduğu değil, rivayetinin nakledilebilir olduğudur. Zaten Tirmizî kitabına sahîh yanında hasen hadisleri de almış, zayıf hadislerin ise zaafına işaret etmiştir.

Kaynakça

- Abdussettâr, Abdulhamid el-Kudsî. "Râvinin Adâleti Problemi Açısından Ehl-i Bid'atın Rivayetleri". *Hadis Araştırmaları*, çev. Salahattin Polat. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Âcurrî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh el-Âcurrî. *eş-Şerîa*, V Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1999.
- Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *Fedâilü's-sahâbe*. II Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983.
- Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *Müsned*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye, fi ilmi'r-rivâye*. thk. İbrahim Hamdî el-Medenî. Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, 1424.
- Bezzâr, Ebû Bekir b. Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik. *Müsned*. IXX Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *et-Târîhü'l-kebîr*. VIII Cilt. Haydarâbâd: Dâru'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1980.
- Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*. VI Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987.
- Çınar, Merve. *Ehl-i Bid'at Olarak Cerh Edilen Râviler ve Rivayetlerinin Değeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Demirci, Ahmet. "Bid'atçılık". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1988), 71-86.
- Doğanay, Süleyman. "Bid'atçılıkla Tenkid Edilen Buhârî Râvileri". *Bilimnâme* 28/1 (2015), 27-54.
- Ebû Hâtim, Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs b. Münzir er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. IX Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsi'l-Arabî, 1271/1952.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâîl. *Makâlâtu'l-islamiyyîn ve'htilâfu'l-musallîn*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1411/1990.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*. VII Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1409/1988.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Hedyü's-sârî mukaddimetü Şerhi'l-Buhârî*. thk. Abdulkadir Şeybe. Riyad: Mektebetü Melik Fahd, 1421/2001.
- İbn Hacer. *Tezhîbü't-Tehzîb*. XII Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1326.
- İbn Hacer. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Dimeşk: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih. *Ma'rifetü's-sikât*. thk. Abdulalîm Abdulazîm. Medine: Mektebetü't-Dâr, 1985.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. Haydarâbâd: Dâru'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1971.
- İbn Hibbân. *el-Mecrûhîn*. III Cilt. thk. Muhmud İbrahim Zâyed. Haleb: Dâru'l-Va'y, 1396.

- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükrim Ali. *Lisânu'l-'Arab*. XV Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. VIII Cilt. thk. Mahmut Abdulkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.
- İdris Asker Hasan İsâvî, "Hâricîlikle İtham Edilen Râvîler ve Sahîh-i Buhârî'deki Rivâyetlerine Eleştirel Bir Yaklaşım". Çev: Metin Tekin, *Hadis Tetkikleri* 16/1 (2018), 121-145.
- İrfan Abdulhamid. *İ'tikadî Mezhepler ve Akaid Esasları*. çev. Saim Yeprem. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kahraman, Hüseyin. *Hadis İlminde İrcâ ve Mürcü Râvîler*. Bursa: Emin Yayınları, 2011.
- Kandemir, M. Yaşar. *Mevzû Hadisler Menşe'i Tanıma Yolları Tenkidi*. İstanbul: İfav Yayınları, 1997.
- Köycü, Erdoğan. *Sunenu't-Tirmizî'nin Metot Yönünden İncelenmesi*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2013.
- Köycü. *Muhammed b. İsâ et-Tirmizî'nin Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2016.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. çev. Komisyon. İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd. XXXV Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1400/1980.
- Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî bi Şerhi Câmiî't-Tirmizî*. XVI Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2011.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-. *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. Beyrut: Müessesetü'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1405/1985.
- Öz, Mustafa. "İbrahim b. Abdullah". *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları 2000).
- Öztürk, Mustafa. "Kaderî Olmakla İthâm Edilen Râvîler". *Hitit Ünv. İlahiyat Fak. Dergisi* 12/23 (2013) 72-122.
- Sehâvî, Şemseddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdullah. *Fethü'l-muğîs bi şerhi Elfiyeti'l-Hadîs*. thk. Ali Hüseyin Ali. II Cilt. Kâhire: Mektebetü's-Sünne, 2003.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. XX Cilt. Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1404/1983.
- Taş, Mustafa. "Müslim'in Ehl-i Bid'at Râvîlerden Rivayet ile İlgili Durumu". *Marife*, 18/2 (2018), 607-631.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünen*. VI Cilt. thk. Beşşâr Avvâd. Beyrut: 1998.
- Topgül, Muhammed Enes. "Bir Cerh Sebebi Olarak Teşeyyü' Kavramına Tarihsel Bir Bakış". *Marmara Ünv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 42, (2012), 47-76.
- Turhan Halil İbrahim – Taş, Mustafa Taş. "Buhârî'nin Ehl-i Bid'at Râvîlerle İlgili Metodu". *RTE Ünv. İlahiyat Fak. Dergisi* 9 (2016), 69-116.

Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ. *ed-Duafâu'l-kebîr*. IV Cilt. Abdulmutî Emin Kalacî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2014.

Yüksel, Fatih Muhammed. *Mâturîdî'de Hadis Yorumu*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Tezkiratü'l-huffâz*. IV Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998.

Zehebî, *Siyerü e'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb Arnavud. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1405/1985.